

***AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN TEXNİKİ UNİVERSİTETİ NƏZDİNDƏ***

Bakı Texniki koolleci

“Humanitar və Sosial” fənn birləşməsi.

***“Hüququn Əsasları”
fənnindən elektron mühazirələr.***

Mündəricat:

Giriş. Mövzu 1. Dövlət və hüququ nəzəriyyəsinin əsasları

Dövlət hüququ hüququn aparıcı sahəsi kimi.

səh: 1-4

Mövzu 2. Azərbaycan Respublikasının Konsitusiyası dövlətin əsas qanunudur.

İnsan vətəndaş hüquq və azadlıqları.

Seçki sistemi. Seçki hüququ.

səh: 5-16

Mövzu 3. İnzibati hüququn əsas qaydaları. İnzibati məsuliyyət və tənbehin növləri.

səh: 17-31

Mövzu 4. Mülki hüququn anlayışı, predmeti, mənbələri.

Mülkiyyət hüququ.

səh: 32-38

Mövzu 5. Öhdəliyin anlayışı, növləri. Əqdlər və müqavilələr.

səh: 39-45

Mövzu 6. Əmək hüququnun anlayışı, predmeti. Kollektiv müqavilə və saziş.

Əmək müqaviləsinin anlayışı, növləri.

səh: 46-50

Mövzu 7. Cinayət hüququnun anlayışı.

səh: 50-23

Mövzu 8. Ailə hüququnun anlayışı. Nigah onun bağlanması və pozulması.

səh: 53-60

Mövzu 1.

GİRİŞ

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin əsasları.

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi — daimi qarşılıqlı əlaqədə dövlətin və hüququn mənşəyini, inkişafını və fəaliyyətinin mahiyyətini, ən ümumi qanunlarını və meyllərini öyrənən, eyni zamanda bütün hüquq elmləri üçün ümumi anlayışlar və kateqoriyalar təşkil edən fundamental hüquq elmi. Bunu mənimsəmədən əsas hüquq elmlərinin istifadə etdiyi dövlət və hüquq haqqında daha spesifik, empirik bilikləri başa düşmək problemlidir. [Dövlət](#) və [hüquq nəzəriyyəsində](#) elmi araşdırmalar tək bir ölkədə və heç bir [tarixi dövrdə](#) deyil, hazırda ən çox inkişaf etmiş hüquq və dövlətçiliyin formalarına istiqamətlənmiş şəkildə aparılır.

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi əsasən Rusiya elmidir (postsovet, daha əvvəllər - [Sovet](#) elmi), qitə Avropasının bir çox ölkələrində, mövzusu hüquq və dövlət olan fənlər ayrıca tədris olunur. Son illərdə dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin rolu və subyektinin [Avropa](#) dövlət və hüququ öyrənmə ənənəsi ilə izah edilən bir hüquq fəlsəfəsi səviyyəsinə yüksəldilməsi prosesi mövcuddur.

Vahid bir elmi həm dövlət nəzəriyyəsini, həm də hüquq nəzəriyyəsini öyrənən bir elm adlandırmaq çətindir: dövlətin ayrı bir nəzəriyyəsi var (dövlətin ümumi bir doktrinası - dövlətin mənşəyini, dövlətin növlərini, formalarını, elementlərini (quruluşunu) və funksiyalarını, habelə dövlətin perspektivlərini və hüquq nəzəriyyəsini öyrənir; əsasən hüquqi dogma məsələlərini ([hüquq mənbələri](#), [hüquq normalarının](#) növləri, qanun yaradıcılığı və hüquq tətbiqi, hüquqi texnikası, hüquq normalarının ziddiyyəti, qanunun şərh, hüquqi məsuliyyət və s.) öyrənmək.

Predmeti Ədəbiyyatda dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin predmetini müəyyənləşdirməyə vahid yanaşma yoxdur. Beləliklə, bəzi müəlliflər bu elmin mövzusunun "dövlətin və qanunun yaranması, inkişafı və fəaliyyət göstərməsinin ümumi qanunları və dövlətin yaranması, inkişafı və fəaliyyət göstərməsinin xüsusi qanunları və ayrı-ayrılıqda alınan hər bir sinfi qanunu ("tarixi" termini tez-tez istifadə olunur) tip olduğunu göstərir.^[1] "ifadələrini istifadə etdi. Digərləri yazırlar ki, dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin mövzusu "sinif cəmiyyətinin hərəkətinin müxtəlif tarixi mərhələlərində dövlətin və qanunun yaranması və inkişafının müntəzəm prosesi, dövlət və hüququn mahiyyəti, məzmunu, forma və funksiyaları, dövlət və hüquq münasibətləri, qanunverici və hüquq mühafizə ..." ^[2] Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi mövzusunun demək olar ki, bütün təriflərində mövcud olan komponentlər kimi M. N. Marçenko adlandırır ^[3]:

- dövlətin və qanunun, onun ümumi qanunlarının yaranması, formalaşması və inkişafı prosesi;
- dövlət və hüquq münasibətləri;
- dövlətin və hüququn xarakterik xüsusiyyətləri, formaları, mahiyyəti, məzmunu və xüsusiyyətləri;
- dövlətin və hüququn cəmiyyətdəki, [siyasi sistemdəki](#) yeri və rolu;
- hüquq, hüquqi şüur, qanunauyğunluq, [konstitusiya](#);
- [qanunvericilik prosesi](#) və onun ayrı-ayrı mərhələləri;
- qanuni davranış;
- [cinayət](#) və [hüquqi məsuliyyət](#).

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin mövzusunun sarsılmaz olduğu qeyd olunur: cəmiyyətdə baş verən proseslərlə əlaqədar olaraq həm fərdi komponentlər, həm də onların nisbəti bəzən olduqca əhəmiyyətli olan dəyişikliklərə məruz qalır ^[3]. Beləliklə, sovet dövrünün dövlət və hüquq nəzəriyyəsi üzərində işləyərkən "proletariatın diktaturasının vəziyyəti", "ümummilli miqyaslı" dövlət və hüquq, "rifah vəziyyəti", «dövlət — [gecə qoruyucusu](#)» kimi anlayışlara böyük diqqət yetirilmişdir, daha sonra müasir mənbələrdə əsas yer tuturdu "qanunun aliliyi", "[sosial dövlət](#)" kimi nəzəri anlayışların öyrənilməsinə diqqət yetirilir. Sovet dövründə çətin inkişaf etmiş təbii hüquq nəzəriyyələri və digər doktrinalar yenidən maraq oyatmağa başladı ^[4].

Eyni zamanda, bu elmin mövcud olduğu bütün dövrdə dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin əsas komponenti dəyişməz olaraq qalır: bunlar dövlətin və qanunun yaranması, inkişafı və fəaliyyətinin əsas qanunlarıdır. Eyni zamanda, bu qanunların müəyyənləşdirilməsində mövcud və istifadə olunan mənbə materialı dəyişməz qalır, bunun nəticəsində müxtəlif tarixi dövrlərdə müxtəlif müəlliflər dövlətin və qanunun təbiəti

və təkamülü, cəmiyyət üçün əhəmiyyəti və özləri ilə digər sosial təsisatlar arasındakı münasibətlər haqqında müxtəlif nəticələrə gəlirlər. . Müəyyən dövlət-hüquqi hadisələri izah edən özəl nəzəriyyələr daha da dəyişilməyə məruz qalır: daim inkişaf edir, inkişaf edir və bir-birini əvəz edir. Elm və akademik nizam-intizam olaraq dövlət və hüquq nəzəriyyəsi həm obyektiv (tədqiqatın ilkin məlumatlarındakı ziddiyyətlər), həm də subyektiv təbiətlə izah olunan əsas problemlərə çox sayda mübahisəli məsələlərin və müxtəlif baxışların olması ilə xarakterizə olunur.

Metodologiya

Elmin metodologiyası fenomenlərin tanıma vasitələri, metodları və metodlarının məcmusudur.

Metodların (yanaşmaların) 3 qrupu var: 1) universal (məntiqi, linqvistik, fəlsəfi).

Məntiqi yanaşmanın mahiyyəti hər bir tədqiqatın canlı düşüncə (hisslər, qavrayışlar, fikirlər), mücərrəd düşüncə (anlayışlar, mülahizələr, nəticələr) ilə başlanmasıdır. Məntiqi qanunların (şəxsiyyət, kifayət qədər səbəb, ziddiyyət, üçüncüsünün xaric edilməsi) və formaların ([induksiya](#), [deduksiya](#), təsnifat, bənzətmə) səlahiyyətli istifadəsi məntiqi səhvlərdən çəkinməyə, düşüncə tərzinizdəki ziddiyyətlərin qarşısını almağa imkan verir.

Dilçilik yanaşmasının məqsədi düşüncə yollarının dildə maddi bir forma əldə etməsi ilə ifadə olunur. Bu yanaşmaya məktublar, sözlər, ifadələr, cümlələr, durğu işarələri, eləcə də qaydalar (məsələn, ifadələrin formalaşdırılması yolları, durğu işarələri qaydaları) kimi vasitələr daxildir.

Fəlsəfi yanaşma, "mahiyət" və "fenomen", "sistem" və "element", "hissə" və "bütöv", "məzmun" və "forma", "səbəb" kateqoriyalarından istifadə edərək, hüquqi hadisələri ən ümumi, təməl mövqelərdən nəzərdən keçirməyə imkan verir. "Və" nəticəsi "və s.

2) Xüsusi qeyri-qanuni elmlərə xas olan metodlar.

Sosioloji yanaşmada əsas yer hüquq subyektlərinin müəyyən davranış formaları və sosial rollarının araşdırılmasına verilir.

Psixoloji yanaşmanın mahiyyəti, müəyyən hissələr, qavrayış, duyğu, qabiliyyət sahibi, uyğun məqsəd və maraqları izləyən konkret insanların PSO-da iştirak etməsidir.

3) Xüsusi hüquqi yanaşma.

Cəmiyyətin hüquq sisteminin müxtəlif aspektlərini anlamaq prosesində hüquqi anlayışlar (qanun, hüquq institutu), hüquqi quruluşlar (hüquqi presedent, subyektiv qanunun tərkibi), müntəzəm münasibətlər (qanunun aliliyi və hüquqi tənzimləmə, qanunun aliliyi elementləri arasında), hüquqi kateqoriyalar, qaydalar istifadə olunur. etibarlı bilik.

Hal-hazırda metodologiya problemləri zəif inkişaf etmişdir, bu da müasir Rusiya hüquqşünaslığının böhranının müəyyən simptomları barədə danışımağa əsas verir.

Dövlət hüququ. Hüququn aparıcı sahəsi kimi.

PLAN

1.Hüququn anlayışı. Dövlət və hüququn qarşılıqlı əlaqəsi.

2.Hüququn mənbələri. Qanun və Qnunu qüvvəli aktlar.

3.Azərbaycan Konstitusiyası inkişaf mərhələləri.

1.Hüququn anlayışı. Dövlət və hüququn qarşılıqlı əlaqəsi.

Cəmiyyət və dövlət ictimai münasibətlərin nizamlanması, ictimai qaydalara riayət olunduğu şəraitdə normal fəaliyyət göstərə bilər. İctimai həyatın təşkilində, insanların davranışının və kollektivlərin fəaliyyətinin nizamlanmasında hüquq mühüm rol oynayır. Hüquq anlayışı haqqında məsələ mübahisəlidir. Hüquq elminin müxtəlif sahələrinin nümayəndələrinin hüquqa vaxtilə vermiş olduqları və hal-hazırda verdikləri müxtəlif təriflər mövcuddur.

Hüququn mahiyyəti ilə bağlı nəzəriyyələrdən biri olan təbii hüquq nəzəriyyəsi hesab edir ki, hüququn özündə ədalətin mütləq, dəyişməz başlanğıcı vardır, o təbii olaraq mövcuddur, təbii hüquq, sanki müəyyən cəmiyyətdə mövcud olan hüquq normaları sisteminə (normativ hüquq adlandırılan) qarşı qoyulur.

Hüquq - dövlətin müəyyənləşdirdiyi və ya sanksiyalaşdırdığı və onun gücü ilə qorunan, hamı üçün ümumməcburi davranış qaydalarının (normalarının) məcmusudur.

Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, hüquq elmində «hüquq» anlayışı iki mənada işlədilir:

1. obyektiv hüquq və ya obyektiv mənada hüquq; Hüquq normaları sistemində ifadə olunan ümumməcburi davranış qaydalarının məcmusu kimi hüquq obyektiv hüquqa aiddir;
2. subyektiv hüquq və ya subyektiv mənada hüquq. Subyektiv hüquq və ya başqa sözlə «subyektin hüququ» - bu konkret şəxsə məxsus olan hüquq olur (məsələn, müəyyən əşyaya mülkiyyət hüququ).

Hüquq da dövlət kimi, müəyyən mərhələlərdə cəmiyyətin inkişafının məhsuludur. Hüquq sıx qarşılıqlı əlaqədə olduğu dövlətlə birlikdə inkişaf edir. Bu qarşılıqlı əlaqə aşağıda göstərilənlərdə təzahür edir:

1. Hüquq dövlətsiz inkişaf edə və fəaliyyət göstərə bilməz, ona görə ki, dövlət elə bir siyasi mexanizmdir ki, o, hüququ ümumməcburi davranış qaydaları (hüquq normaları) şəklində formalaşdırır.

Qanun - dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanlarının (parlament, hökumət və s.) hüquqyaratma fəaliyyətinin nəticəsidir.

2. Dövlət hüquq normalarının həyata keçirilməsini təmin edir, hüququ qoruyur. Hüququn keşiyində duran məhz dövlət mühafizəsi, dövlət məcburetmə imkanları hüquq normalarının cəmiyyətdə fəaliyyət göstərən digər sosial normalardan (məsələn, adət, əxlaq və s.) fərqləndirir.

3. Yalnız hüququn dövlətə ehtiyacı yox, həmçinin dövlətin də hüquqa ehtiyacı var. O hüquqa arxalanmadan normal və səmərəli fəaliyyət göstərə bilməz.

2.Hüququn mənbələri. Qanun və Qanunu qüvvəli aktlar.

Davranış qaydasının hüquq norması olması üçün o müəyyən hüquqi formaya salınmalıdır. Bu dövlətin hüquqyaratma fəaliyyəti nəticəsində baş verir ki, bunun köməyi ilə qanunvericinin iradəsi öz ifadəsini icra üçün məcburi olan bu və ya digər hüquqi aktlarda tapır.

Hüquq ədəbiyyatında hüququn mənbəyi kimi, adətən dövlətin qanunvericilik fəaliyyətinin zəhəri forması ifadə olunur, yəni hüquq normalarını müəyyən edən, səlahiyyətli dövlət orqanlarının aktları başa düşülür.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin hər bir hüquqi aktı hüquq mənbəyi ola bilməz, yalnız hüquq normalarını, ümumi davranış qaydalarını əks etdirən, başqa sözlə, normativ aktlar hüququn mənbəyi hesab olunur. Məsələn, prezidentin müxtəlif fəxri adların konkret şəxslərə, incəsənət xadimlərinə və başqalarına verilməsi haqqındakı sərəncamları hüququn mənbəyi hesab olunmur, baxmayaraq ki, onun dövlət-hüquq xarakteri göz qabağındadır. Onlar hüquq mənbələri kimi çıxış edə bilməzlər, ona görə

ki, onlarda ümumi qaydalar, yəni hüquq normaları yoxdur. Belə fərdi, konkret məsələləri müəyyən edən aktlar fərdi aktlar adlanır. Onlar öz səlahiyyətləri daxilində bütün dövlət orqanları tərəfindən verilir (məsələn, hakimiyyətin müvafiq strukturu vətəndaşa mənzil sahəsinin verilməsi, təqaüdün təyin olunması və s. barədə qərar qəbul edir), lakin bunlar hüquq mənbəyi ola bilməzlər.

Mövzu 2. Azərbaycan Konstitusiyası inkişaf mərhələləri.

Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası 1921-ci il 29 mayda I Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı tərəfindən qəbul edilmişdir. O, Konstitusiyamızın sosialist tipdə inkişafının başlanğıcını qoymuş, Azərbaycanın sonrakı konstitusiyaları SSRİ konstitusiyaları- na müvafiq olaraq qəbul edilməklə bu qəbildən olan prinsipləri inkişaf etdirmişdir.

Konstitusiyamızın inkişaf mərhələləri Azərbaycanın ictimai və dövlət quruluşunda baş verən dəyişikliklərlə əlaqədardır. Konstitusiya dövrə uyğun dövlətə, hüquqa, onların cəmiyyətdə roluna, iqtisadi və sosial siyasətə, sovet adamının (belə adlandırılan) vəziyyətinə hakim baxışın izlərini özündə daşıyırdı.

Sosialist tipli konstitusiyalar kimi, Az.SSR-in bütün konstitusiyalarımıza ümumi əlamətlər, cizgilər xasdır. Belə ki, 1921-ci il Az.SSR Konstitusiyasının keçid dövrü üçün əsas vəzifəsi mülkədar, burjuasiya qüvvələrinin, insanın insan tərəfindən istismarının ləğv edilməsi və sosializmin yaranması məqsədilə şəhər və kənd proletariatu, kasıb kəndlilərin diktaturasının qurulması olmuşdur.

1978-ci il Az.SSR-nin Konstitusiyası 1921, 1927 və 1937-ci illər Az.SSR-in konstitusiyalarının varisi olduğunu təsdiq etdi. Onun preambulasında ölkə həyatı üçün başlıca olan kommunizm ideyaları əks olunurdu. Dövlətdə və cəmiyyətdə 1978-ci il Az.SSR Konstitusiyası və Sov.İKP-nin rəhbər rolunu möhkəmləndirdi. Az.SSR-in iqtisadi sisteminin əsası kimi o dövlət (ümumxalq) və kolxoz-kooperativ mülkiyyətini təsdiq etdi, ciddi mərkəzləşməyə əsaslanan planlı təsərrüfatı iqtisadi sistemin əsaslarından biri kimi təsbit etdi.

Dövlət hakimiyyətinin təşkili əsası kimi Azərbaycan Sovet konstitusiyaları formal olaraq sovetlərin aliliyi prinsipini müəyyən etmişdir. Əslində isə Sovetlər faktiki olaraq bütün hakimiyyətə malik olan partiya orqanları ilə əvəz edilmişdi.

Az.SSR-in Əsas Qanunu vətəndaşların siyasi, sosial, iqtisadi və şəxsi hüquqlarını elan etmişdir. Lakin onların həyata keçirilməsinin (hər şeydən əvvəl siyasi, şəxsi hüquq və azadlıqların) Konstitusiya mexanizmi və təminatı olmamışdır. İnsanların Konstitusiya hüquqları və azadlıqları nəinki təmin olunmurdu, əksinə məlum olduğu kimi ciddi şəkildə tapdalanırdı (məsələn, 30-cu illərdə kütləvi repressiyalar və cinayətlər dövrü). Konstitusiya qanunları hüquqi dövlətin zəruri əsaslarından biri olan məhkəmələrin müstəqilliyini təmin edə bilmirdi.

2. Konstitusiya və azadlıqlar.

Respublika Konstitusiyası ölkə ərazisində bütün xalqların eyni hüquq və azadlıqlara sahib olduqlarını təsbit edir. Milli-irqi məsuliyyətlərə əsaslanmaqla vətəndaşın qanunla qorunan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına, qəsd edilməsinə görə qanun cinayət və başqa məsuliyyət növləri müəyyən edir. Konstitusiya hüquq və azadlıqları insanların cəmiyyət qarşısındakı borc və vəzifələrindən təcrid olunmuş halda təəvvür etmir.

Hüquq və azadlıqlar kimi böyük nemətə sahib olan hər bir kəs cəmiyyət və insanlar qarşısındakı öz borcunu yaddan çıxarmamalı, verilən hüquq və azadlıqlardan törəyən hər bir vəzifəni yerinə yetirməlidir. Azərbaycan dövləti irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənsubiyyətindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi və ictimai mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir, hər hansı bir məhdudiyyətə yol verilməsini qadağan edir. Konstitusiya hər kəsin yaşamaq hüququnun olmasını təsbit etməklə, hansı hallarda insanın həyatına qəsd edilə bilməsini müəyyən edir. 27-ci maddənin 2-ci bəndində göstərilir ki, dövlətə silahlı

basqın zamanı düşmən, düşmən əsgərlərinin öldürülməsi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır.

Ədəbiyyat.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası

2.M.Məlikova .Qanunvericiliyin əsasları

3.Azərbaycan Respublikası və hüququn əsasları. Dərs vəsaiti.2003.

SEÇKİ SİSTEMİ. SEÇKİ HÜQUQU

► 1. SEÇKİ SİSTEMİNİN ANLAYIŞI VƏ MAHİYYƏTİ.

► 2. SEÇKİ SİSTEMİNİN NÖVLƏRİ.

3. MAJORİTAR SEÇKİ SİSTEMİ.

4. PROPORSİONAL SEÇKİ SİSTEMİ.

5. SEÇKİ HÜQUQU.

Seçki sistemi hüquq ədəbiyyatında geniş və dar mənada işlədilir. Geniş mənada seçki sistemi ali hakimiyyət orqanlarına seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı nizamlanan ictimai münasibətlərin məcmusudur.

Dar mənada seçki sistemi seçicilərin və ya digər səlahiyyətli şəxslərin səsverməsinə müvafiq olaraq deputat mandatlarının deputatlığa namizədlər arasında bölüşdürülməsidir.

Seçki sisteminin növləri:

1. Majoritar seçki sistemi
2. Proporsional seçki sistemi
3. Qarışıq seçki sistemi

Majoritar fransız sözü olub «əksəriyyət» deməkdir. Majoritar seçki sisteminə uyğun olaraq namizədlərdən səslərin müəyyən olunmuş əksəriyyətini qazanan deputat mandatını əldə etmiş olur. Majoritar seçki sisteminin 3 növü fərqləndirilir.

1. Majoritar nisbi əksəriyyət sistemi
2. Majoritar mütləq əksəriyyət sistemi
3. Majoritar ixtisaslaşdırılmış əksəriyyət sistemi

Nisbi əksəriyyət sistemi - ən sadə seçki sistemi olub, mahiyyətinə görə deputatlığa namizədin digər namizədlərə nisbətən verilmiş səslərin daha çox hissəsini toplamasını əks etdirir. Başqa sözlə, nisbi əksəriyyət sisteminin tətbiq olunduğu ölkələrdə digər namizədlərə nisbətən çox səs toplamış şəxs nümayəndəli orqanın tərkibinə seçilmiş olur.

Majoritar seçki sisteminin digər bir forması olan mütləq əksəriyyət sistemi deputatlığa namizədin seçilməsi üçün ümumi səslərin mütləq əksəriyyətinin toplanmasını tələb edir.

İxtisaslaşdırılmış əksəriyyət sisteminə uyğun olaraq namizədlərdən təsdiq olunmuş əksəriyyətdə səsləri toplaya biləni seçilmiş hesab olunur. Bu əksəriyyət qanunla dəqiq şəkildə müəyyən olunur.

Proporsional seçki sistemi barəsində ideyalar 1793-cü ildə Böyük Fransa inqilabının nümayəndələrindən biri olan Lui Sen Jüst tərəfindən irəli sürülmüşdür. 19-cu əsrin 40-cı illərində proporsional sisteminin nəzəri əsasları Tomas Ciltin və Viktor Konsidoran tərəfindən işlənilmişdir. Praktiki olaraq

proporsional seçki sistemi 1889-cu ildə Belçikada tətbiq olunmuşdur.

Proporsional sistem siyasi partiyaları nümayəndəli hakimiyyət orqanına seçkilərdə iştirakını nəzərdə tutur və bu prosesi tənzim edir. Başqa sözlə, proporsional sistemin tətbiqində məqsəd seçicilərin səslərinə uyğun olaraq mandatların proporsional əsaslarla partiyalar arasında mütənasib bölüşdürülməsidir.

Proporsional seçki sisteminin adı proporsiya (pay) sözündən götürülmüşdür.

Seçki hüququ obyektiv və subyektiv mənada işlədilir. Obyektiv mənada seçki hüququ dedikdə, ali hakimiyyət və özünüidarə orqanlarına seçkilərlə bağlı ictimai münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının məcmusu başa düşülür.

Subyektiv mənada seçki hüququ-vətəndaşların dövlət orqanlarına, habelə yerli özünüidarəetmə orqanlarına seçkilərdə iştirak etmək imkanını təmin etməsi deməkdir.

Seçki hüququnun mənbəyinə seçki hüququnun normalarının əks olduğu Konstitusiyaya hüququnun bütün mənbələri daxildir.

Seçki hüququnun prinsiplərinə aşağıdakılar daxildir:

1. Ümumilik prinsipi.
2. Seçkilərdə sərbəst iştiraketmə prinsipi.
3. Bərabər, birbaşa, dolayı seçki hüququ prinsipi.
4. Gizli və şəxsi səsvermə prinsipi.

İnsan və vətəndaşların hüquq, azadlıqlar və vəzifələri

Plan

1. Hüquq və azadlıqlar, vəzifələr.

2. Konstitusiya və azadlıqlar.

3. Vətəndaşlıq hüququ.

1. Hüquq və azadlıqlar, vəzifələr.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası təsbit edir ki, hər bir kəsin doğulduğu andan;

1. Toxunulmaz

2. Pozulmaz

3. Ayrılmaz hüquq və azadlıqları vardır.

Hüquq və azadlıqları təmin edən bu 3 anlayışı izah edək.

1. Hüququn “toxunulmaz” olması dedikdə, humanizm və ədaləti özündə əks etdirən insanlıq və əxlaqın əldə etdikləri dəyərlər əsasında insanın mənəviyyatını və şərəfini qoruyan amillər başa düşülməlidir.

2. Hüquq və azadlığın “pozulmaz” olması dedikdə qanunlarla müəyyən edilmiş, normalarla tətbiq edilmiş, hüquqların hər hansı qanunsuz, hüquqa zidd hərəkət nəticəsində pozulması başa düşülməlidir.

3. Hüquq və azadlıqların “ayrılmaz” olması heç bir ayrı seçkiliyə yol verilməməklə ölkədə yaşayan insanların bərabər

hüquqlarının mövcudluğu, qanun qarşısında bərabərlik kimi başa düşülməlidir.

Konstitusiyanın 2 bölməsinin 3 fəslisi insan və vətəndaş hüquqları, azadlıq və vəzifələrinə həsr edilmişdir. Dövlət və cəmiyyət qarşısında hər bir şəxs onun azadlıqlarından irəli gələn vəzifələr daşıyır. Hər bir şəxs Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir. Hüquq və azadlıqlar hər bir kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətinin və vəzifələrini də əhatə edir. Hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Kişi ilə qadınların eyni hüquqları və azadlıqları var. Hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququ var. Nikah könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Hər kəsin istirahət, sosial təminat hüququ var. Hər bir vətəndaşın təhsil alma hüququ var. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq və qanunvericilik icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdıra bilməz. Mülki qanunvericiliyə əsasən insanın şərəfini və şəxsiyyətinin alçaldılmasına görə qanun maddi məsuliyyət nəzərdə tutulur, şərəfi alçaldılan şəxs hüquq pozuntusuna yol verən şəxsdən pulla ödənişlə tələb edə bilər. Əgər

belə hərəkətlər ictimai təhlükə xasiyyəti daşıyarsa, qanuna əsaslanmaqla təqsirkar cinayət, yaxud inzibati məsuliyyət cəlb edilə bilər.

2. Konstitusiya və azadlıqlar.

Respublika Konstitusiyası ölkə ərazisində bütün xalqların eyni hüquq və azadlıqlara sahib olduqlarını təsbit edir. Milli-irqi məsuliyyətlərə əsaslanmaqla vətəndaşın qanunla qorunan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına, qəsd edilməsinə görə qanun cinayət və başqa məsuliyyət növləri müəyyən edir. Konstitusiya hüquq və azadlıqları insanların cəmiyyət qarşısındakı borc və vəzifələrindən təcrid olunmuş halda təsəvvür etmir.

Hüquq və azadlıqlar kimi böyük nemətə sahib olan hər bir kəs cəmiyyət və insanlar qarşısındakı öz borcunu yaddan çıxarmamalı, verilən hüquq və azadlıqlardan törəyən hər bir vəzifəni yerinə yetirməlidir. Azərbaycan dövləti irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənsubiyyətindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi və ictimai mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir, hər hansı bir məhdudiyyətə yol verilməsini qadağan edir. Konstitusiya hər kəsin yaşamaq hüququnun olmasını təsbit etməklə, hansı hallarda insanın

həyatına qəsd edilə bilməsini müəyyən edir. 27-ci maddənin 2-ci bəndində göstərilir ki, dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən, düşmən əsgərlərinin öldürülməsi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır.

3. Vətəndaşlıq hüququ.

Vətəndaş dedikdə, dövlət mənsub olan onunla siyasi və hüquqi bağlılığı habelə qarşılıqlı hüquq vəzifələri olan şəxs başa düşülür, vətəndaşlığı əldə edilməsinin 3 növü var.

1. Anadangəlmə
2. Şəxsi təşəbbüs
3. Ərazinin ayrılması və qatılması.

Vətəndaşlığa aşağıdakı hallarda xitam verilir.

1. Vətəndaş vəfat etdikdə.
2. Vətəndaşlıqdan çıxdıqda.
3. Vətəndaşlığı itirdikdə.

Vətəndaşlıqdan çıxmaq üçün ərizə ilə Xarici İşlər Nazirliyi vasitəsilə dövlət başçısına müraciət etməlidir. Vətəndaşlıqdan çıxma aşağıdakı hallarda məhdudlaşır.

1. Əgər şəxs dövlət sirrini bildikdə.
2. Müddətli xidmətdə olduqda.
3. Öhdəliyi olan şəxslər öhdəliyi ödəməyə qədər.

4. Həbs cəzası çəkənlər.
5. Məhkəmə hökmü olan şəxslər.

Hər bir vətəndaş müəyyən edilmiş vəzifələri yerinə yetirməlidir.

1. Vətənə səadət.
2. Vergiləri ödəmə.
3. Dövlət rəmzlərinə hörmət.
4. Vətəni müdafiə.
5. Mədəniyyət abidələrini qorumaq.
6. Ətraf mühiti qorumaq.
7. Məsuliyyət.

Ədəbiyyat

1. Qanun 2006, 1993-cü il Professor E.A.Suxanov. Mülki hüquq dərslik.
2. Mülki xətlər məcəlləsi. Bakı, 2003.
3. Azərbaycan Dövlət və Hüququnun əsasları. Bakı, 2003. Ziyafət Əsgərov, Elşad Nəsirov, Mübariz İsmayılov, Xamiz Məmmədov.

İnsan və vətəndaşların hüquq və azadlıqları

Plan

1. Hüquq və azadlıqlar haqqında oxşar və fərqli cəhətlər
2. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təsnifatı: Şəxsi hüquq və azadlıqlar. Siyasi hüquq və azadlıqlar.
3. "Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman)

İnsan və vətəndaşların hüquq və azadlıqları

"Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır" (maddə 24)

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təsnifatı:
(şəxsi hüquq və azadlıqlar)

1. Yaşamaq hüququ - hər bir insanın ən ümdə təbii hüququdur.
2. Bərabərlik hüququ – "Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir" (maddə25)
3. Azadlıq hüququ - hər kəsin psixi vəziyyətindən və yaş səviyyəsindən asılı olmayaraq hər kəsin mənəvi hüququdur.
4. Toxunulmazlıq hüququ - "Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları vardır". (maddə24)

5. Fikir, söz və vicdan azadlığı - bu hüquq insanın şəxsiyyəti ilə birbaşa bağlıdır.

Vicdan azadlığına konkret olaraq aşağıdakılar daxildir:

1. İstənilən dinə inanmaq hüququ;
2. dini ibadətləri, ayinləri yerinə yetirmək hüququ;
3. dinini dəyişmək hüququ;
4. heç bir dinə inanmamaq hüququ;
5. dini təbliğat hüququ;
6. ateistlik təbliğat hüququ;
7. xeyriyyəçilik fəaliyyəti hüququ;
8. dini təhsil hüququ;
9. dini mədəni - maarif fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ;
10. dinə münasibətdən asılı olmayaraq, hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi hüququ.

6. Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ - şərəf hər bir fərdə verilən qiymətdir,

7. Milli mənsubiyyət və ana dilindən istifadə hüququ - milli mənsubiyyət tərbiyə ilə müəyyənləşir. Dil fərdlər arasında ünsiyyət üçün ən əsas vasitədir. İnsan istədiyi dildə danışa bilər.

MÖVZU 3. İNZİBATİ HÜQUQ AZƏRBAYCAN HÜQUQUNUN SAHƏSİ KİMİ

1. İnzibati hüquq predmenti və metodu Azərbaycan inzibati hüququnun predmentini-məhdud mənada: Azərbaycan dövlət idarəçiliyi prosesində meydana çıxan ictimai münasibətlər təşkil edir. İnzibati hüququn predmetini – geniş mənada isə: aşağıdakılar təşkil edir: a) Dövlət idarəçiliyi orqanlarının idarəedici - sərəncamverici fəaliyyətlərindən törəyən ictimai münasibətlər; b) Digər dövlət orqanlarının idarəçilik xarakterli fəaliyyətlərindən törənən ictimai münasibətlər; c) İctimai təşkilatların idarəçilik xarakterli funksiyaları həyata keçirməsində və ya bu funksiyaların həyata keçirilməsində iştirakından yaranan ictimai münasibətlər. Burada belə nəticəyə gəlmək olar ki, inzibati hüquq dövlət hüququnun bir sahəsi olmaqla, başlıca vəzifəsi dövlət idarəçiliyi orqanlarının icraedici-sərəncamverici fəaliyyətlərindən törənən ictimai münasibətləri, digər dövlət orqanlarının idarəçilik fəaliyyətindən törənən ictimai münasibətləri və, habelə ictimai təşkilatların idarəçilik xarakterli funksiyaları həyata keçirmələrindən yaranan ictimai münasibətləri nizama salmaqdan ibarətdir. Digər hüquq sahələrində olduğu kimi, inzibati hüququn nizama salınan ictimai münasibətlərin özünəməxsus intizama salma metodu vardır. Hüquqi cəhətdən nizama salma metodu ictimai münasibətlərin nizama salınmasında dövlət tərəfindən tətbiq edilən hüquqi təsir vasitəsidir. Bu baxımdan, inzibati hüququn nizama salma metodu 6 idarəçilik xarakterli ictimai münasibətlərin də özünəməxsus nizama salınmasında tətbiq edilən hüquqi təsir vasitələrindən ibarətdir. Bu təsir vasitələrinə idarəçilik xarakteri məsələlərin həll edilmə qaydaları, tərəflərin hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi, onun təmini qaydaları və s.

daxildir. İdarəçilik xarakterli ictimai münasibətlərin nizama salma metodu üçün aşağıdakılar daha çox xarakterikdir: a) Təşkilati tabeçilik - bu, dövlət idarəçiliyi orqanları ilə onlara tabe olan müəssisə və təşkilatlar arasında baş verən ictimai münasibətlər nəticəsində yaranır; b) Qeyri-təşkilati tabeçilik - bu, vətəndaşlarla dövlət idarəçiliyi orqanları arasında baş verən ictimai münasibətlər nəticəsində yaranır; c) Birtərəfli hakimiyyət-tabeçiliyi - bu kimi tabeçilikdə, dövlət orqanları tərəfindən məcburi hüquqi qaydalar müəyyən edilir. Deməli, idarəçilik xarakterli ictimai münasibətlərin hüquqi cəhətdən nizama salma dairəsini inzibati hüququn predmeti müəyyən edir, metod isə həmin nizama salmanın vasitəsidir.

2. İnzibati hüququn dövlət hüququnun digər sahələri ilə nisbəti Azərbaycan dövlət hüquq sistemləri içərisində dövlət hüququ xüsusi yer tutur. Dövlət hüququnun normaları ölkəmizdə ictimai münasibətlərin hüquqi cəhətdən nizama salınmasının əsasını təşkil edir. Daha doğrusu, dövlət hüququ digər hüquq sahələrinin prinsiplərini özündə əks etdirir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının ictimai quruluşunu və dövlət quruluşunu, hakimiyyət orqanlarının, digər dövlət orqanlarının sistemini, vətəndaşların hüquq və vəzifələrini özündə əks etdirən Azərbaycan R. Konstitusiyası öz əksini dövlət hüqu- 7 qunda tapır. Öz növbəsində, idarəçilik prosesində meydana çıxan ictimai münasibətlər inzibati hüquq normaları ilə nizama salınmasından, inzibati hüquq-dövlət hüququna yaxından bağlıdır. Bundan səvayı, inzibati hüquq əmək hüququ ilə, maliyyə hüququ ilə, mülki hüquq ilə, cinayət hüququ və sair hüquq sahələri ilə sıx bağlıdır. İnzibati hüquq digər hüquq sahələri ilə nisbəti haqqında söylədiklərimizə yekun olaraq aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

1) İnzibati hüquq hüququn digər sahələri kimi hüquq sisteminin əsas sahəsi olan dövlət hüququna əsaslanır.

2)İnzibati hüquq hüququn digər sahələri ilə qarşılıqlı əlaqədədir.

3)İnzibati hüquq nizama saldığı ictimai münasibətlərə (predmetinə) görə hüququn digər sahələrindən fərqlənir. 4)İnzibati hüquq dövlət hüququnun ən mühüm sahələrindən biridir. Bu, onunla izah olunur ki, inzibati hüquqla nizama salınan ictimai münasibətlər dövlət həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

5)İnzibati hüquq öz həcminə görə dövlət hüququnun ən böyük sahələrindən biridir. Çünki, inzibati hüquqla həddən ziyadə ictimai münasibətlər nizama salınır. 6)İnzibati hüquq digər hüquq sahələrinə nisbətən dəyişəndir. Bu, cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq dövlət idarəçiliyi sahəsində ictimai münasibətlərin dəyişməsi ilə izah olunur. 7)İnzibati hüquq dövlət hüququnun mürəkkəb sahələrindən biridir. Bu, inzibati hüquqla nizama salınan ictimai münasibətlərin müxtəlifliliyi ilə bilavasitə əlaqədardır. 8 3.İnzibati hüququn sistemi İnzibati hüquq normaları ilə nizama salınan ictimai münasibətlərin növləri olduqca müxtəlifdir. Onları biri-birindən fərqləndirmək üçün həmin ictimai hüquq münasibətləri nizama salma inzibati hüquq normalarının ayrı-ayrı qrup halında sistemləşdirilməsinə ehtiyac duyulur. İnzibati hüquq eyni məzmunlu inzibati hüquq normalarının ayrılıqda qruplaşmasına mütənasibləşdirir (təsnifatlanır). İdarəçilik ictimai münasibətləri konkret məzmunlarına görə nizama salan inzibati hüquq normaları iki qrupa bölünür - ümumi və xüsusi hissələrə. Ümumi hissə - bütün idarəçilik fəaliyyəti üçün xarakterik olan ictimai münasibətləri nizama salan normalardan ibarətdir. Xüsusi hissə - idarəçiliyin bu və ya digər sahəsini, eləcə də hər hansı bir funksiyasını müəyyən edən ictimai münasibətləri nizama salan normalardan ibarətdir. İdarəçilik orqanları üçün ümumi olan normalar

inzibati hüququn ümumi hissəsini təşkil edən müstəqil hüquq institutlarında öz əksini tapırlar (misal: dövlət xidməti institutu, inzibati məsuliyyət institutu və s.). İnzibati hüququn xüsusi hissəsinin normaları isə 4 əsas qrupa bölünür: 1) dövlət idarəçiliyi funksiyasının həyata keçirilməsi sahəsindəki münasibətləri nizama salan normalar; 2) sosial-iqtisadi sahədə idarəçiliyi nizama salan normalar; 3) ictimai-mədəni quruculuq sahəsində idarəçiliyi nizama salan normalar və; 4) ictimai-siyasi idarəçilik sahəsini nizama salan normalar. Öz növbəsində, bu 4 qrup normalardan hər birisi idarə- 9 çiliyin konkret sahəsi üzrə qruplaşır. Qeyd edilən inzibati hüquq normaları biri-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olmaqla, idarəçilik fəaliyyətinin düzgün həyata keçməsinə xidmət edirlər. İnzibati hüququn ümumi və xüsusi hissələri vahid və ayrılmazdır. Ümumi hissənin normaları xüsusi hissənin bütün sahələrinə tətbiq edilir.

4. İnzibati hüququn mənbələri

İnzibati hüququn mənbəyini – elə hüquqi aktlar təşkil edir ki, onlar özlərində yalnız inzibati hüquq normalarını əks etdirirlər. Bu kimi hüquqi aktlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar. Azərbaycan R. və Naxçıvan M. R. Konstitusiyaları, Milli Məclisin Qanunları, Azərbaycan R. Prezidentinin Fərman və Sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin Qərar və Sərəncamları, Nazirlərin, Dövlət Komitələrinin sədirlərinin, baş idarə və birlik rəislərinin Əmr və təlimatları, Yerli İcra hakimiyyətlərin Qərar və Sərəncamları, onların idarə rəisləri və şöbə müdirlərinin Əmr və təlimatları, Bələdiyyə orqanlarının sədirlərinin Qərarları. Lakin, inzibati hüququn mənbələri heç də dövlət orqanlarının qəbul etdiyi hüquqi aktlarla məhdudlaşmır. İctimai təşkilatların dövlət orqanları ilə birgə qəbul etdiyi və ictimai təşkilatların dövlət tərəfindən təsdiq edilən normativ aktları da inzibati hüququn mənbəyi ola bilər. Beləliklə, inzibati hüququn mənbəyini aşağıdakılar

təşkil edir: 1) Dövlət hakimiyyəti orqanlarının inzibati hüquq normalarını özündə əks etdirən normativ aktları; 2) Dövlət idarəçilik orqanlarının inzibati hüquq normalarını özündə əks etdirən normativ aktları; 3) Dövlət orqanları ilə ictimai təşkilatların inzibati hüquq normalarını özündə əks etdirən birgə normativ aktlar 10 və; 4) İctimai təşkilatların və Bələdiyyələrin inzibati hüquq normaları müəyyən edən və dövlət tərəfindən təstiq edilən normativ aktlar.

5. İnzibati hüquq elmi İnzibati hüquq elmi, dövlət idarəçiliyin müxtəlif sahələrində yaranan inzibati hüquq normalarını və münasibətlərini tədqiq edir, həmin normaların təcrübədə həll edilmə qaydalarını təhlil edir, idarəçilik aparatının müxtəlif sahəli fəaliyyətlərini öyrənir, inzibati hüquq institutlarının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq hazırlayır, ümumi, sahəvi və sahələrarası idarəçiliyin sistemini, idarəçilik münasibətlərində iştirak edən tərəflərin hüquqi statusunu işləyib hazırlayır. Deməli, inzibati hüquq elminin predmetini, dövlət idarəçiliyinin icraedici-sərəncamverici fəaliyyəti prosesində yaranan ictimai münasibətlərin hüquqi nöqteyi-nəzərdən nizama salınma problemlərini öyrənilməsinə təşkil edir. İctimai münasibətlərin icraedici-sərəncamverici fəaliyyət dairəsində hüquqi cəhətdən nizamasalma problemləri dövlət idarəçiliyin mahiyyəti, vəzifələri, prinsipləri, forma və metodları ilə əlaqəli sürətdə öyrənilir. İdarəçilik fəaliyyətinin müxtəlif sahələrini əhatə edən inzibati hüquq institutları, hüquq elmində hüquq normalarının tətbiqi ilə əlaqədar olan bütün məsələlərin hərtərəfli tətbiq edilməsini tələb edir. Məhz elmi tədqiqatlar yolu ilə işlənən və hazırlanan səmərəli təkliflər qüvvədə olan inzibati hüququn inkişafına böyük təsir göstərir. Elmi tədqiqat metodu ilə hazırlanan təkliflər qanunvericiliyin də təkmilləşməsinə səbəb olur.

İNZİBATİ HÜQUQ NORMALARI 1. İnzibati hüquq normalarının anlayışı Hüquq normaları dedikdə, hüquqi cəhətdən təsbit edilmiş və qanunu qüvvəyə mindirilmiş ictimai davranış qaydalarını başa düşürük. İnzibati hüquq normaları müvafiq dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilən və icrası məcburi xarakter daşıyan elə bir davranış qaydalarıdır ki, o yalnız idarəçilik fəaliyyəti ilə əlaqədar olan ictimai münasibətləri nizama salır və lazım gəldikdə dövlətin məcbureddici qüvvələri ilə mühafizə edilir. İnzibati hüquq normaları idarəçilik münasibətlərində iştirak edən subyektlərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. O, habelə idarəçilik orqanlarının quruluşunu, təşkili qaydalarını və fəaliyyət metodlarını müəyyən edir. İnzibati hüquq normaları dövlət idarəçilik orqanları, dövlət xadimləri, ictimai təşkilatlar və s. vətəndaşların idarəçilik fəaliyyəti ilə əlaqədar münasibətlərini nizama salan məcburi qaydaları müəyyən edir. Bir qayda olaraq, məcbureddici, qadağaedicici və səlahiyyətverici xarakterli inzibati hüquq normaları vasitəsi ilə təsbit edilən qaydalar imperativ xarakterli olurlar. Yəni, həmin qaydaların yerinə yetirilməsi məcburi xarakter daşıyır. Bununla bərabər, bir sıra hallarda imperativ xarakterdə olmayan qaydalar da inzibati hüquq normaları ilə nizama salınır (məsələn: məsləhət, təklif verici norma). İnzibati hüquq normaları ilə nizama salma müxtəlif formalarda həyata keçirilir: a) konkret tərəflərə müəyyən cavabdehlik həvalə etmək yolu ilə; b) tərəflərə müvafiq səlahiyyətlər vermək yolu ilə və; c) həmin tərəflərə hüquqi 12 təminat vermək yolu ilə. Bir qayda olaraq, inzibati hüquq normaları 3 elementdən ibarətdir: hipotez, dispozisiya və sanksiya. Hüquq normasının hipotezində həmin normanın hansı hallarda və nə kimi şəraitdə tətbiq edilməsi şərh edilir. Dispozisiya hüquqi normanın hüquqi qayda müəyyən edən əsas hissəsidir ki, bu

qaydanın yerinə yetirilməməsi üstündə müvafiq sanksiya tətbiq edilir. Sanksiya isə hüquq qaydalarının pozulmasına görə dövlət tərəfindən tətbiq edilən təsir (cəza) tədbirlərindən ibarətdir.

İnzibati hüquq normaları Azərbaycan Respublikası siyasi və ictimai həyatının obyektiv qanunlarına uyğun olaraq, səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən yaranır, dəyişilir və ləğv edilir.

2.İnzibati hüquq normalarının növləri İnzibati hüquq normalarını dispozisiyalarının xarakterinə görə aşağıdakı formada

qruplaşdırmaq olar: 1.Məcburedici inzibati hüquq normaları - bu kimi normalar, hər hansı bir fəaliyyətin icra edilməsində mütləq labüd olan məcburi hüquq qaydalarını özündə əks etdirir;

2.Qadağanedici inzibati hüquq normaları - bu kimi normalar, hər hansı bir fəaliyyətin edilməsini qadağan edən hüquqi qaydaları özündə əks etdirir; 3.Səlahiyyətverici inzibati hüquq normaları -

bu kimi normalar, hər hansı bir fəaliyyəti həyata keçirməyə səlahiyyət verən hüquqi qaydaları əks etdirir; 4.Müəyyənedici inzibati hüquq normalar - bu kimi normalar məcburi xarakter daşıdırsa da, müvafiq davranış qaydalarını müəyyən edir;

6.Məsləhətverici (zəmanətverici) inzibati hüquq normaları - bu kimi normativ aktlar tövsiyyə xarakteri daşıyır və 13 bu heç bir tələb irəli sürmür; İnzibati hüquq normaları konkret məzmunu və istiqamətinə görə aşağıdakı formada qruplaşır: 1)Dövlət idarəciliyi orqanlarının hüquqi vəziyyətini (statusunu) nizama salan normalar; 2)Dövlət idarəciliyi dairəsində idarə, müəssisə və təşkilatların hüquqi vəziyyətini, təşkili qaydalarını, ləğv edilmə qaydalarını və inzibati səlahiyyətlərini müəyyən edən normalar; 3)Dövlət idarə aparatının işçilərinin hüquqi vəziyyətini nizama salan normalar; 4)Dövlət idarəciliyi dairəsində ictimai təşkilatların hüquqi vəziyyətini nizama salan normalar və; 5)Dövlət

idarəçiliyi dairəsində vətəndaşların hüquqi vəziyyətini nizama salan normalar. İnzibati hüquq normaları öz məzmunlarına görə: maddi və prosesual inzibati hüquq normalarına bölünür. Maddi inzibati hüquq normaları idarəçilik dairəsində yaranan ictimai münasibətlərin konkret tərəflərin (subyektlərin) hüquq və vəzifələrinin məzmununu müəyyən edir. Həmin hüquq və vəzifələrin həyata keçirilməsi metodu isə, bir qayda olaraq prosesual inzibati hüquq normaları ilə nizama salınır. Prosesual inzibati hüquq normaları öz məzmununa görə iki qrupa bölünür. Birinci qrupa idarəçilik aparatının təşkili, ləğvi və quruluşu ilə əlaqədar olan normalar daxildir. İkinci qrup normalar isə ayrı-ayrı inzibati işlərin icraat qaydalarını müəyyən edir. İnzibati hüquq normaları fəaliyyət müddətinə görə də iki növdə olur: 1) Qeyri-müəyyən müddətə müəyyən olunan normalar və; 2) Müəyyən müddətə qəbul edilən normalar; İnzibati hüquq normalarını inzibati-ərazi əlamətlərinə 14 görə də qruplaşdırmaq olar. O cümlədən, Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən normalar, Naxçıvan Muxtar Respublikası, şəhər, rayon, kənd və qəsəbə ərazilərində fəaliyyət göstərən normalar. 3. İnzibati hüquq normalarının həyata keçirilməsi İnzibati hüquq normaları dövlət təşkilatları (bəzi hallarda, ictimai təşkilatlar), onların vəzifəli şəxsləri və s. vətəndaşlar tərəfindən həll edilir. Bu həlletmənin iki üsulu vardır; inzibati hüquq normalarının tələblərini yerinə yetirmək (icra etmək) yolu ilə və həmin normaları tətbiq etmək yolu ilə. İnzibati hüquq normaların tələblərinin yerinə yetirilməsi özü də, aşağıdakı iki (aktiv və passiv) üsulla həyata keçirilir. Aktiv üsul-burada subyektlərin fəal hərəkətdə olması tələb olunur; Passiv üsul-burada subyekt (müvafiq tərəf) dövlət tərəfindən qadağan edilən hərəkəti etmir, onunla da inzibati hüquq

normalarını yerinə yetirilmiş olur. İnzibati hüquq normalarının yerinə yetrilməsi bütün vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən həyata keçrildiyi halda, onun tətbiq edilməsi isə yalnız səlahiyyətli dövlət orqanlarına və onların vəzifəli şəxslərinə məxsusdur.

İnzibati hüquq normalarının tətbiqi özünü bir sıra tələblərin yerinə yetrilməsində göstərir. O cümlədən: 1)İnzibati hüquq normaları hansı məqsəd üçün müəyyən olunmuşdursa, həmin məqsəd üçün də tətbiq edilməlidir; 2)İnzibati hüquq normaları səlahiyyətli dövlət orqanları və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən öz səlahiyyətləri dairəsində tətbiq edilir; 3)İnzibati hüquq normaları dövlət tərəfindən müəyyən 15 olunan qaydada tətbiq olunmalıdır, bu tətbiq olunma-proses qaydaları əsasında həyata keçrilməlidir; 4)İnzibati hüquq normalarının tətbiqi hüququ-aktlar vermək yolu ilə həyata keçirilir. Bu kimi hüquqi aktlar idarəçilik orqanlarının qərarlarından, sərəncamlarından və əmrlərindən, habelə Məhkəmə orqanlarının qərar və qətnamələrindən ibarətdir. İnzibati hüquq normalarının tətbiqi prosesi aşağıdakı üç başlıca mərhələdən ibarətdir: 1)Konkret məsələnin həllinin həmin orqana və ya vəzifəli şəxsə aid olmasının araşdırılması və dəqiq müəyyən edilməsinə dair fəaliyyət. 2)Səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati hüquq normalarının tətbiqinə dair müvafiq aktın qəbul edilməsinə dair fəaliyyət. 3)Qəbul edilmiş hüquqi aktın icraçıya çatdırılması və icranın üzərində nəzarətlə əlaqədar fəaliyyət. İnzibati hüquq normalarının tətbiqinə dair fəaliyyətlər də iki qrupa bölünür: a)Konkret məsələnin həll edilməsi ilə əlaqədar olan fəaliyyətlər və; b)İnzibati hüquq normalarının pozanların intizam və ya inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətlər. Dövlət idarəçiliyi orqanları, hüquq normalarını hadisəyə tətbiq etməklə dövlətin tələbatını yerinə yetirmiş olur.

İNZİBATİ MƏSULİYYƏT.

İNZİBATİ TƏNBEH.

İNZİBATİ MƏSULİYYƏT 1. İnzibati məsuliyyətin anlayışı
İntizam məsuliyyəti xidmət və iş cavabdehliyinin pozulması hallarında yaranır. İnzibati xətanın tərkibinin müəyyən edilməsi, onun intizam xətasından fərqlərini müəyyənləşdirir. İnzibati xəta etmiş təqsirkar şəxslər inzibati məsuliyyətə cəlb edirlər. Həmin şəxslərə dövlət idarəçiliyi orqanlarının xüsusi səlahiyyətli vəzifəli şəxsləri tərəfindən inzibati cəza tədbiri tətbiq edilir. İnzibati məsuliyyət dövlət hakimiyyət orqanları və dövlət idarəçiliyi orqanlarının geniş dairəsinin verdikləri aktlarla müəyyən edilir. İnzibati xəta dövlət idarəçiliyinin orqanları tərəfindən mühafizə edilən inzibati hüquq münasibətləri dairəsində törəyir. Elə ona görə də, inzibati cəza dövlət idarəçiliyi orqanlarının xüsusi səlahiyyətli vəzifəli şəxsləri tərəfindən tətbiq edilir. Onlar hüquqpozuntusunun xarakterini müəyyən edir. İnzibati xəta edənin ələhinə iş qaldırır, həmin işə baxır, müvafiq cəza tədbiri tətbiq edir. İş üzrə çıxarılan qərarın icrasını təmin edir. Daha ağır cəza tələb edən ağır inzibati xətalər edildikdə və qanunda nəzərdə tutulan hallarda, inzibati cəzalar Məhkəmələr tərəfindən də tətbiq edilə bilər. Misal: yol-qəza hadisəsi, xırda xuliqanlıq. İnzibati məsuliyyətin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, dövlət idarəçiliyi orqanları tərəfindən tətbiq edilən cəza təbəçilik qaydası üzrə deyil, bütün xidmətçilərə və digər vətəndaşlara aid edilə bilər. İnzibati məsuliyyətin intizam məsuliyyətindən əsaslı fərqi də, elə bundan ibarətdir. Ona görə ki, intizam cəzası yalnız təbəçilik üzrə tətbiq edilir. 2. İnzibati hüquq pozuntusu (xəta) Hüquq pozuntusu - bu, hüquq elmində, şəxsin dövlətə, cəmiyyətə və digər

şəxslərə qarşı təqsirkar, qanunazidd fəaliyyəti ilə (fəaliyyətsizliyi ilə) zərər yetirmək kimi müəyyən edilir. Hüquq pozuntusu ictimai təhlükəliyi ilə səciyyələnir. Fəaliyyətsizlik ilə törədilmiş hüquq pozuntusu: "etməli idi, lakin etmədi" prinsipi üzərində qurulur. Misal: sağlam və təhlükəsiz əməyin mühafizəsi şəraitinin təmin edilməməsi; seçkilərdə iştirak etmək üçün məzuniyyətin verilməməsi; kollektiv nüqavilənin yerinə yetirilməməsi; borcunu qaytarmalı idi, lakin qaytarmadı və s. Hüquq pozuntusu ilə vurulan zərərin aşağıdakı növləri elmə bəllidir: maddi və mənəvi; fiziki və əqli; ölçülən və ölçülməz; bərpa olunan və bərpa olunmaz; əhəmiyyətli və az əhəmiyyətli növləri. İnzibati xəta qanunda nəzərdə tutulan ictimai-təhlükəli əməldir. O, ümum-məcburi normaların pozulması nəticəsində yaranır. İnzibati xəta xidmətçinin xidməti vəzifələri ilə əlaqədar deyildir. İnzibati xətanın əlamətləri və xüsusiyyətləri xətanın tərkibini təşkil edən elementlərin təhlili əsasında müəyyən edilir. Xətanın tərkibi subyekt, obyekt, subyektiv tərəf və obyektiv tərəfdən ibarətdir. İnzibatixətanı cinayətdən fərqləndirici əlamət yalnız əməlin ictimai təhlükəliyin dərəcəsindən ibarətdir. Bununla bərabər, hər iki (inzibati xəta və cinayət) hüquq pozğunluqlarının obyekt, subyekt və subyektiv tərəfləri eynidir. Xəta - özünün minimal dərəcəli ictimai təhlükəliyi ilə (zərəri ilə) fərqlənir (cinayət ilə müqayisədə). Xətalər ictimai 70 həyatın müxtəlif sahələrində törədilir, müxtəlif təcavüz obyektlərinə və hüquqi nəticələrə malikdirlər. O, mülki, inzibati və intizam hüquq pozuntularına təsnif edilir. Eyni zamanda, hüquq elmi, prosesual hüquq pozuntularını da fərqləndirir. Misal: Məhkəməyə təhkim edilən şəxsin Məhkəməyə gəlməməsi; Məhkəməyə qarşı hörmətsizlik və s. Cinayətə görə cəzalar, yalnız Məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilə bilər, lakin xətalara görə cəzaları həm Məhkəmələr, həm də qanunvericilik aktları ilə məxsusi şərtləndirən hallarda, digər vətəndaşlar da tətbiq edə bilərlər. Şübhəsiz hər bir konkret

hadisədə ictimai təhlükəliyinin dərəcəsi bir sıra əlamətlərə görə (xətanın vurduğu ziyana görə, təkrar olmasına və şəxsiyyətə görə) dəqiq müəyyən edilməlidir, çünki bu əlamətlərdən aslı olaraq, şəxsə nə kimi məcburi dövlət tədbirləri tətbiq etmək lazım gəldiyi müəyyənləşdirilir. 3. İnzibati hüquq pozuntusunun tərkibi İnzibati hüquq pozuntusunun tərkibi - bu, hər bir hüquq pozuntusunu əks etdirən, onun ən ümumi, tipik və əhəmiyyətli əlamətlər sistemidir, yəni bütün hüquq pozuntularına şamil edilən, hüququ pozan şəxsi hüquqi məsuliyyətə cəlb etmək üçün səbəb olan, hüquq pozuntusunun əlamətlər sistemidir, harada ki, heç olmasa birinin yoxluğuna görə, şəxs məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Hər bir hüquq pozuntusunun mütləq elementləri aşağıdakılardır: hüquq pozuntusunun obyekt; hüquq pozuntusunun obyektiv tərəfi; hüquq pozuntusunun subyekt; və hüquq pozuntusunun subyektiv tərəfi. İnzibati hüquq pozuntusunun obyekt - bu, qanun tərəfindən nizamlanan və qorunan pozulmuş ictimai münasibətlərdir; 71 İnzibati hüquq pozuntusunun obyektiv tərəfi - bu, hüquq pozuntusuna səbəb olan fəaliyyətdir (qanuna zidd hərəkət və ya hərəkətsizlikdir); İnzibati hüquq pozuntusunun subyekt - bu, hüquq pozuntusunu törətmiş tərəfdir (qanunun müəyyən etdiyi yaş həddinə çatmış və əqli sağlam şəxs, və ya hüquqi şəxs); İnzibati hüquq pozuntusunun subyektiv tərəfi – bu, insanın törətdiyi hüquq pozuntusuna intellektual (zehni) münasibətidir, təqsir və ya ehtiyatsızlıq formasında ifadə olunur. 4. İnzibati hüquq pozuntusuna görə məhsuliyyət (cəza) Cəza – xəta törətməkdə təqsirli olan (yəni (qanunla qorunan) ictimai münasibətlərə təcavüz edən) şəxs(lər)ə cavab olaraq, dövlət adından Məhkəmənin qərarı ilə, sosial ədaləti bərqərar etmək, təqsirkarı islah etmək, potensial olan yeni xətalara xəbərdar etmək və digər məqsədlər ilə, qanunla nəzərdə tutulan məhrumiyyətləri tətbiq etməklə, təqsirli şəxsə arzuolunmaz, neqativ təsir göstərən ictimai

maraqları ifadə edən, dövlət məcburiyyət tədbirləridir. Cəza - eyni zamanda, həm məhkumları, həm də digər şəxsləri qanunlara dürüst əməl etdirmək, ümumi davranış qaydalarına hörmət etmək ruhunda tərbiyələndirmək, əməyə vicdanla yanaşmaq, vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirmək, birgəyaşayış qaydalarına əməl etmək və digər ali, humanist məqsədləri güdür. Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, cəza, xəta törətmiş şəxsə fiziki izzəti vermək və ya onu məhv etmək, və yaxud onun şəxsiyyətini alçaltdırmaq kimi mənfur məqsədləri daşıdır. Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, bu nəticəyə gəlmək olar ki, cəzanın ali məqsədi, haqqın-ədalətin təntənə çalmasına xidmət etməkdir. Əks halda, tətbiq edilən məsuliyyət sanksiyası, öz effektivliyini itirir. 72 Hüquqi məsuliyyət münasibətləri iştirakşılmasına (subyektlərinə) gəldikdə, burada hüququ pozan fiziki və hüquqi şəxsləri və hüququ qorumağa iqtidar olan dövlət orqanlarını göstərmək olar. Lakin, bəzi hallarda məsuliyyət tədbirlərini tətbiq etmək səlahiyyətlərini qeyri-dövlət orqanlarına və, hətta fərdi şəxslərə həvalə edilməsi, qanunvericilik yol verir, belə halları qanunvericilik məxsusi olaraq şərtləndirir. 5.İnzibati xətalara görə cəza növləri İnzibati cəza inzibati xəta etmiş şəxsə tətbiq edilir. O, eyni zamanda tərbiyəvi xarakter daşıyır. İnzibati cəzanın qanunlarla, eləcə də Respublikanın Ali hakimiyyət və idarəçilik orqanlarının aktları ilə müəyyən edilir. İnzibati cəza tədbirləri başlıca olaraq aşağıdakılardan ibarətdir: 1)Xəbərdarlıq - inzibati cəzanın bu növü yüngül olmaqla mədəni xarakter daşıyır. Xəbərdarlıq səlahiyyətli orqan tərəfindən yazılı formada həyata keçirilir; 2)İnzibati cərmə - inzibati cəzanın bu növü maddi xarakter daşıyır (pulnan ödənilir). Qanunvericilik inzibati cərimənin müəyyən edilməsi və tətbiqi qaydasına tənzim edir. Cərimə tətbiq etməyə səlahiyyəti olan orqanların və onların vəzifəli şəxslərin dairəsini və onların hansı hallarda və hansı miqdarda cərimə tətbiq edə bilmələri qanunvericilik tərəfindən müəyyən edilmişdir; 3)İslah əmək işi - bu

növ cəza ictimai qaydaları mühafizə edən polis işçilərinin tələblərinə kobud surətdə əməl etməyənlərə və xırda xulqanlıq edənlərə qarşı Məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilir. Şəxs cəzanı öz iş yerində və ya yaşadığı dairədə çəkir. Cəzanı çəkməkdən boyun qaçırdıqda xətakar Məhkəmə qərarı ilə həbs edilir;

4)İnzibati həbs - bu növ inzibati cəza azadlıqdan məhrum edilməklə əlaqədar-Məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilir. 73

İnzibati həbs 15 sutkaya qədər tətbiq edilir. Həbsə məhkum edilən xətakar ya ibtidai həbs evində və ya türmədə saxlanılır. Bununla belə, o, məhkum hesab edilir; 5)Müsadirə - inzibati cəzanın bu növü əmlak xarakteri daşıyır. İnzibati müsadirədə xətakarın əmlakı əvəsiz olaraq dövlətin tərəfinə müsadirə edilir. İnzibati müsadirə əsas və əlavə cəza kimi tətbiq edilə bilər; 6)Bir sıra xüsusi hüquqlardan məhrum etmə. Misal: nəqliyyat idarə etmək hüququndan, ov etmək hüququndan və sair hüquqlardan müəyyən müddətə məhrum etmə. İnzibati xətalara qarşı mübariz metodu təkcə inzibati cəzadan ibarət deyil, həm də ictimai təsir tədbirlərindən ibarətdir. 6.İnzibati xəta görə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar Məhkəmə doğru və dürüst qərar qəbul etməkdən ötrü, nəinki törədilmiş xətanın ictimai təhlükəliyini, təqsirkarın şəxsiyyətini nəzərə alır, eyni zamanda, məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları da nəzərə almalıdır. Törədilmiş xətada yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı hallar, cinayətkarın törətdiyi xətaya münasibətini göstərir, eyni zamanda, şəxsi keyfiyyətləri üzə çıxarır. Bütün hallarının üzə çıxarılmasının məqsədi, onun düzgün qiymətləndirilməsi ilə cəzalandırılmasıdır. Məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları üzə çıxarmadan, onları düzgün qiymətləndirmədən, çıxarılmış Məhkəmə qərarları, ədalətli ola bilməz! Məsuliyyəti (cəzanı) yüngülləşdirən hallar aşağıdakılardır: 1.inzibati xəta törətmiş şəxsin səmimi peşmançılığı; 2.inzibati xətanın yetkinlik yaşına çatmayanlar tərə-

74 findən törədilməsi; 3.inzibati xətanın hamilə qadın və ya

himayəsində azyaşlı uşağı olan qadın tərəfindən törədilməsi və s. Məsuliyyəti (cəzanı) ağırlaşdıran hallar aşağıdakılardır: 1.inzibati xəyata görə inzibati tənbeh almış şəxsin eyni xətanı il ərzində təkrar törətməsi; 2.yetkinlik yaşına çatmayanların inzibati xəta törətməyə cəlb edilməsi; 3.inzibati xətanın bir qurup şəxs tərəfindən törədilməsi və s. 7.Hüquqi məsuliyyəti istisna edən hallar Hər bir hüquq pozuntusu, məsuliyyətə səbəb olur, zira, cəzasızlıq yeni-yeni hüquqpozuntularına yol açır. Lakin, ümumi qaydadan aşağıdakı istisna halları mövcuddur, bunların hər birisi qanunlarda məxsusi olaraq qeyd edilir: I Anlaqsızlıq - bu, hüquq pozuntusu zamanı şəxsin ruhi xəstəliyi və ya nakamlığından irəli gələn, özünü idarə edə bilməməklə əlaqədar olan, məsuliyyəti istisna edən haldır. II Zəruri müdafiə - bu, hüquq pozuntusu zamanı vurulan zərərin potensial təhlükədən artıq olmaması şərti ilə, digər çıxış yollarının olub-olmamasından asılı olmayaraq törədilən, məsuliyyəti istisna edən haldır. (Potensial təhlükə həddini aşmaqla törədildiyi halda, insan məsuliyyətə cəlb olunur, lakin belə halda, məsuliyyəti yüngülləşdirən hal qeydə alınmalıdır). III Son zərurət - bu, hüquq pozuntusu zamanı vurulan zərərin potensial təhlükədən artıq olmaması şərti ilə, digər çıxış yolun olmadığı halda törədilən, məsuliyyəti istisna edən haldır. (Potensial təhlükə həddini aşmaqla törədildiyi halda, 75 insan məsuliyyətə cəlb olunur, lakin belə halda, məsuliyyəti yüngülləşdirən hal qeydə alınmalıdır). IV İctimai təhlükəyə səbəb olmayan, az əhəmiyyətli hüquq pozuntuları; V Qanunların çatışmamazlığı (qanun kazusu) ilə əlaqədar nəzərə alınmayan (nəzərdən qaçmış) ictimai təhlükəli hərəkətlər (əməllər). VI İmmunitet hüququ sahibləri, yəni fəaliyyətinə (siyasi fəaliyyətinə) görə toxunulmazlıq hüququ sahibləri (Prezident, Deputat, diplomat və s.) tərəfindən törədilən hüquq pozuntuları. Lakin, immunitet sahiblərinə qarşı digər təsir vasitələri mövcuddur. Xüsusilə qeyd etmək labüddür ki, qanunları bilmədən hüquq pozuntusuna yol vermə, hüquqi məsuliyyəti istisna etmir!

MÖVZU 4. Mülki Hüquq anlayışı.

Predmeti, Mənbələri.

Mülki hüquq münasibətləri.

Mülki hüquq xüsusi hüququn əsası kimi:

Cəmiyyətin inkişaf tarixinə məlum olan ictimai təsərrüfat formalarından biri bazar iqtisadiyyatıdır. Bazar iqtisadiyyatı ideologiya olmayıb, zamanın təcrübəsindən azıxmış iqtisadi münasibətlərin məcmusudur. Bu iqtisadiyyata əsaslanan hüquq sisteminin əsasını xüsusi hüquq təşkil edir. Xüsusi hüquq bəşər sivilizasiyasının ən mühüm nailiyyətlərindən biri olan bazarla sıx surətdə bağlıdır.

Almaniya hüquq doktrinasında göstərilir ki, mülki hüquq xüsusi hüququn bir hissəsidir. Professor Karl Larens yazır ki, xüsusi hüququn daxilində biz ümumi xüsusi hüquq kimi mülki hüququ və bir neçə xüsusi sahəni fərqləndiririk.

Xüsusi hüququn özünün əsasını və bazasını mülki hüquq təşkil edir. O, xüsusi hüququn aparıcı — baza sahəsidir. Dünyanın bütün milli hüquq sistemlərində mülki hüquq əsasını, bir qayda olaraq, əmlak münasibətlərini tənzimləyir. Bu cür münasibətlər əmlakın subyektə məxsusluğu ilə bağlı və ya əmlakdan istifadə ilə əlaqədar yarana bilər. Həmin münasibətlər iqtisadi (əmlak) dövriyyə subyektləri arasında əmələ gəlir. Mülki (xüsusi) hüquq iqtisadi (əmlak) dövriyyəni tənzimləyərək, ona mülki hüquqi forma verir. Daha doğrusu, o, əmtəə pul mübadiləsinə hüquqi cəhətdən rəsmiləşdirir.

Mülki (xüsusi) hüquq bazarı, bazar əmtəə dövriyyəsinə qaydaya salır. Bu dövriyyə əmtəənin bir şəxsdən digər şəxsə keçməsi prosesində əmələ gəlir. İqtisadi dövriyyə mülki hüququn materiyasını təşkil edir. Əmlak münasibətlərindən

başqa, mülki (xüsusi) hüququn hüquqi nizamasalma predmetin bəzi qeyri-əmlak münasibətləri də daxildir. Beləliklə, mülki hüquq dedikdə, iqtisadi (əmlak) dövriyyə subyektləri — ayrı-ayrı şəxslər (fiziki və ya hüquqi şəxslər) arasında yaranan xüsusi münasibətləri (əmlak münasibətlərini və qeyri-əmlak münasibətlərini) tənzimləyən müstəqil hüquq sahəsi başa düşülür.

Almaniya hüquq doktrinasında xüsusi hüquq baxımından mülki hüquqa belə anlayış verilir: mülki hüquq xüsusi hüququn bir hissəsi olub bütün vətəndaşların hamısına şamil edilən xüsusi-hüquqi qaydaları əhat edir.

Bir çox dövlətlərin (məsələn, Almaniyanın, Fransanın, İsveçrənin, Avstriyanın və s.), o cümlədən Azərbaycan Respublikasının mülki (xüsusi) hüququnun əsasını, bünövrəsini və təməlini Roma mülki (xüsusi) hüququ təşkil edir. Roma dühası və zəkası dünyada presedenti (oxşarı və tayı bərabəri) olmayan hüquqi sistem yaratmışdı. Roma mülki (xüsusi) hüququ sözün əsl mənasında hüquqi mücüzə idi. Bu hüquq əmtəə sahibləri, mülkiyyətçilər və mal istehsalçıları arasında (satıcı - alıcı, borc verən - borc alan, saxlanma verən - saxlamaya qəbul edən və s.) yaranan bütün mühüm münasibətləri misilsiz dəqiqliklə rəsmiləşdirirdi.

Formulların dəqiqliyi, səlisliyi və aydınlığı ilə sezilən Roma hüququ bir çox hüquqi konstruksiyalar və anlayışlar müəyyən etmişdi ki, on- lar dünyanın, demək olar, bütün sivil və qabaqcıl mülki (xüsusi) hüquq sistemləri tərəfindən qəbul edilmişdir.

F.Engels yazırdı ki, Roma hüququ xüsusi mülkiyyətin hökmran olduğu cəmiyyətin ziddiyyətlərini və həyat şəraitini hüquqi cəhətdən klassik formada ifadə etmişdi və buna görə ondan sonrakı qanunvericiliklər bu hüquqa elə bir mühüm

dəyişiklik edə bilmədi. Ona görə də dünyanın, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının mülki (xüsusi) hüququ bəşəriyyətdə hüquqi inkişafı əsasən müəyyənləşdirdiyinə görə «hüquqi incəsənətin və mədəniyyətin şah əsəri olan Roma mülki (xüsusi) hüququna», necə deyərlər, minnətdar olmalıdır.

TÖVSIYYƏ OLUNAN ƏLAVƏ ƏDƏBİYYAT

Rimskoe zastnoe pravo. Uzebnik / Pod red. I.B. Noviükoqo, I.S. Pereterskoqo. M., 1999.

Doædev D.V. Rimskoe zastnoe pravo. Uzebnik. M., 1999.

Novitski I.B. Roma hüququ. D rslık / Rus dilind n M.P. Bsg rovanın t rcüm si. Bakı. 1999. Osnovnie instituti qraædanskoqo pravo zarubeænıx stran / Pod red. V.V. Zalesskoqo. M., 1999.

Qraædanskoe pravo. Uzebnik. Tom 1 / Pod red. E.A. Suxanova. M., 1999.

Kaminka A.I. Ozerki torqovoqo prava. SPb., 1912.

Qraædanskoe i torqovoe pravo kapitalistizeskix qosudarstv. Uzebnik / Pod red. E.A.Vasilüeva. M., 1993.

Æamen S., Lakur L. Torqovoe pravo. M., 1993.

Qraædanskoe i torqovoe pravo kapitalistizeskix qosudarstv. Uzebnik / Pod red. K.K. Bizkova. M., 1966. Qraædanskoe i torqovoe pravo kapitalistizeskix stran. Uzebnik / Pod red. V.P. Mozolina, M.I. Kulaqina. M., 1980.

S.M.Salimov. Sozdanie qracdanskoqo zakonodatelüstva Azerbaydcanskoy SSR (1920-1923). Avtoreferat dissertaüii na soiskanie uzennoy stepeni k. ü. n. Baku. 1970.

Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. München.1999.

Klünzinger E. Einführung in das bürgerliche Recht.
München.1993.

Larenz K. Allgemeiner Teil des deutschen Bürgerlichen Rechts.
München.1989.

Kaiser. Bürgerliches. Recht. Heidelberg: C.F. Müller. 1997.

Sakag Vaqaüuma, Toru Ariidzumi. Qracdanskoe pravo ponii.
Kniqa 1. M., 1983.

Mülkiyyət hüququ. Mülkiyyət hüququ

PLAN

1.Mülkiyyət hüququnun anlayışı

2.Mülkiyyət hüququnun əldə edilməsi və itirilməsi

3.Mülkiyyətin növləri.

1.Mülkiyyət hüququnun anlayışı

Mülkiyyətçilik elə anlayışlara aiddir ki, onun ətrafında uzun əsrlər boyu insanların düşüncələri qarşı-qarşıya gəlmişdir. Lakin, təkcə nəzəri döyüşlərlə iş bitmir. İnsanların mülkiyyətçilik münasibətlərinin dəyişdirilməsi, bu sahədə yeni münasibətlərin bərqərar olunması uğrunda mübarizələri bütün dünyada həmişə sosial təbəddülatların meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu mübarizələr bəzən müvəffəqiyyətli, bəzən də çox uğursuz nəticələrə səbəb olmuşdur. Olmuşdur ki, cəmiyyət, həqiqətən, öz inkişafının yeni, daha yüksək pilləsinə qalxmışdır. Lakin, mülkiyyətçilik münasibətlərinin dağıdılması nəticəsində cəmiyyətin çox geri düşməsi və bu gerilikdən uzun müddət çıxıb bilməməsi halları da olmuşdur

Mülkiyyətin elementar izahından belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, o, insanın əşyaya münasibəti deməkdir. Lakin bu mülkiyyətin məzmununun açılmasında kifayətedici deyildir. Belə ki, mülkiyyətçi öz əşyası ilə bağlı digər, kənar şəxslərlə də münasibətdə olur. Buna görə də mülkiyyət təkcə ins.anın əşyaya münasibətində deyil, həmin əşya barəsində insanlar arasındakı münasibətlərdə özünü göstərir. Münasibətlərin bir qütbündə əşyaya öz əşyası kimi münasibət göstərən mülkiyyət-çi, digər qütbündə isə həmin əşyaya yad münasibət göstərməyə borclu olan digər, üçüncü şəxslər çıxış edir. Bu o deməkdir ki, bütün üçüncü şəxslər özgə əşyasına, o cümlədən bu əşyada təcəssüm edən mülkiyyətçinin iradəsinə hər cür təcavüzdən imtina etməyə borcludurlar. Mülkiyyət - ictimai münasibətdir. Əgər özgə şəxslərdə mülkiyyətçinin əşyasına

«özgəninki» münasibəti olmasaydı, mülkiyyətçinin də həmin əşyaya «özününkü» münasibəti olmazdı. İctimai münasibət kimi mülkiyyətin məzmunu mülkiyyətçinin maddi nemətlərin istehsalı, bölgüsü, dəyişməsi və istifadə edilməsi prosesində digər şəxslərlə çıxış etməsi labüd olan əlaqə və münasibətlərdə açılır.

2.Mülkiyyət hüququnun əldə edilməsi və itirilməsi

Mülkiyyət hüququ elə subyektiv hüquqlara aiddir ki, o müəyyən hüqlüqi faktların olması və yaxud onların məcmusu zamanı əldə edilir. Belə hüquqi faktlar mülkiyyət hüququnun əldə edilməsi əsasları (üsulları) adlanır.

Mülkiyyət hüququnun əldə edilməsi üsulları ilkin və törəmə olmaqla iki yerə bölünür. İlkin və törəmə üsulların fərqləndirici kriteriyalarla gəlincə, birincisində kriteriya kimi iradəvi, ikincisində isə hüquq varisliyi əsas götürülür.

Bu mübahisələr həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyət daşıyır. Məsələn, iradəvi kriteriyanın tərəfdarları milliləşdirməni sözsüz olaraq mülkiyyət hüququnun əldə edilməsinin ilkin üsullarla şamil edirlən Dövlət bu zaman əvvəlki mülkiyyətçinin iradəsi ziddinə olaraq mülkiyyətçi olur. Əksinə, hüquq varisliyi üsullarının tərəfdarları isə milliləşdirməni mülkiyyət hüququnun əldə edilməsinin törəmə üsulu hesab edirlər.

3.Mülkiyyətin növləri.

Mülkiyyət hüququnun forma və növləri məsələləri təkcə nəzəri cəhətdən deyil, həm də praktik cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Konkret şəxsə məxsus olan əmlakın mülkiyyət hüququnun hansı forma və pövünə aid olması əmlakın hüquqi rejimini və eyni zamanda ¹ mülkiyyətçinin həmin əmlaka olan sahiblik imkanları spektrini müəyyən edir.

Bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi ölkələrdə belə, istehsal fondları strukturunda dövlət mülkiyyəti mühüm çəkiyə malikdir. Əsas həyatı təminat yaradan maddi ehtiyatların (ərzaq, yanacaq və s. vəsaitlərin) əsas hissəsi dövlətin əlindədir.

Respublikamızda mülkiyyət hüququnun mühüm formalarından biri də xüsusi mülkiyyət hüququdur. Xüsusi mülkiyyət hüququnun anlayışı «Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət haqqında» Qanunda verilmişdir. Həmin qanuna əsasən, xüsusi mülkiyyət hüququ istehsal vasitələrinə, qeyri-istehsal təyinatlı predmetlərə və sərvətlərə, pul vəsaitinə və qiymətli kağızlara, onlardan istifadə olunmasının nəticələrinə sahiblik, onlardan istifadə və onların barəsində sərəncam sahəsində ayrı-ayrı şəxslərin qanunla qorunan hüquqlarının məcmusudur.

Mülkiyyət hüququnun formaları öz növbəsində növlərə bölünə bilər. Məsələn, vətəndaşların və ya hüquqi şəxslərin mülkiyyətinə kimi müvafiq mülkiyyət formalarının tərkibində nəzərdən keçirilə bilər.

Mülkiyyətin növlərə ayrılmasının müxtəlif səbəbləri ola bilər. Növlər bir mülkiyyət formasının həddlərindən çıxmaya da bilər (dövlət - bələdiyyə), eyni zamanda, mülkiyyətin formasından asılı olmaya da bilər. Məsələn, ümumi mülkiyyət hüququnun iki növü - paylı mülkiyyət və birgə mülkiyyət hüququ iki və daha artıq şəxsə məxsusdur. Burada paycılar qismində həm dövlət, həm də xüsusi mülkiyyətçilər çıxış edə bilər.

Ədəbiyyat.

1. Qanun 2006, professor E.A. Suxanov. Mülki hüququ dərslük.
2. Mülki Xəbətlər Məcəlləsi. Bakı 2003.
3. Azərbaycan Dövlət və Hüquq əsasları. Bakı

Mövzu 5. “Öhdəliklərin anlayışı, növləri, dəyişməsi və xitam verilməsi”.

PLAN

- 1.Öhdəlik anlayışı**
- 2.Öhdəliyin pozulmasına görə məsuliyyət**
- 3.Öhdəliklərin icra edilmə qaydaalrı**

1.Öhdəlik anlayışı

Öhdəlik dedikdə, elə mülki hüquq münasibəti başa düşülür ki, bu münasibətə görə bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır.

Öhdəliklər mülkü hüquq münasibətlərinin ən geniş yayılmış növüdür. Bütün mülki hüquq münasibətlərində olduğu kimi, öhdəlik münasibətləri də hüquqi faktlardan (qanunla müəyyən edilən, konkret hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və xitam olunmasına səbəb olan həyati hallardan - hadisə və hərəkətlərdən) bəzi hallarda isə hüquqi tərkiblərdən (hüquqi faktların məcmusundan) əmələ gəlir.

Mülki hüquqda öhdəlik münasibətlərini nizama salan hüquq normalarının məcmusuna öhdəlik hüququ deyilir. Öhdəlik hüququ - əmlakın verilməsi, xidmət göstərilməsi, işlərin icrası, zərər vurulması, yaxud əmlakın əsassız ələ keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan əmlak münasibətlərini, bəzi hallarda şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini konkret subyektlər arasında hüquqi əlaqə yaratmaqla nizama salan hüquq normalarının məcmusudur.

Öhdəliklər bir sıra əlamətlərinə görə mülkiyyət hüquq münasibətlərindən fərqlənirlər. Öhdəlik elə hüquq münasibətidir ki, burada əmlak bir tərəfdən digər tərəfə keçir. Məsələn, alqı-satqı müqaviləsində əmlak satıcının mülkiyyətindən alıcının mülkiyyətinə keçir. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, öhdəlikdə əmlak bütün hallarda bir tərəfdən digər tərəfə keçir. Belə ki, öhdəliyin məzmunundan göründüyü kimi öhdəlik əmlak xarakteri daşımayan hərəkətlərin də yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Bundan əlavə, öhdəliyə əsasən, şəxs müəyyən hərəkət- dən çəkinməlidir.

2.Öhdəliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Mülki dövriyyənin normal inkişafı üçün onun iştirakçılarına öhdəliklərin lazımı qaydada icrası xarakterikdir.

Borclu, öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımı qaydada icra etmədikdə, bu nəinki kreditora zərər vurur, habelə, onun yaratdığı zəncirvari reaksiya cəmiyyətdə əmtəə-pul münasibətlərində pozuntuların yaranmasına gətirib çıxarır. Belə hüquq pozuntularının qarşısının alınması, onun nəticələrinin aradan qaldırılması üçün tətbiq olunan mülki hüquqi məsuliyyətdən öhdəliklərin pozulmasına qarşı bir sanksiya ki- mi istifadə olunur.

Lakin öhdəliklərin pozulması zamanı tətbiq olunmuş hər hansı sanksiya mülki- hüquqi məsuliyyət hesab oluna bilməz. Məsələn, Mülki Məcəllənin 452-ci maddəsi fərdi-müəyyən əşyanı vermək öhdəliyinin icra edilməməsi nəticəsini müəyyən edir. Belə ki, fərdi-müəyyən əşyanı kreditörün mülkiyyətinə və ya əvəzli istifadəsinə vermək öhdəliyi icra edilmədikdə kreditör həmin əmlakın borclunun əlindən alınmasını və öhdəlikdə nəzərdə tutulan şərtlərlə ona verilməsini tələb edə bilər.

Mülki-hüquqi məsuliyyətin formaları içərisində əsas yeri zərərin ödənilməsi tutur. Məsuliyyətin bu forması ümumi əhəmiyyətə malikdir, belə ki, əgər qanunda və müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, mülki hüquq pozuntularının bütün hallarında tətbiq olunur. Məsələn, müqavilədə nəzərdə tutulmasa belə, icarədar, icarədə olan əmlakın xarab olmasına yol vermişdirsə, icarəyə verən dəymiş zərərin ödənilməsini tələb etmək hüququna malikdir. Lakin icarəyə verən xarab edilmiş

əmlakdan ötrü dəbbə pulunu yalnız müqavilədə nəzərdə tutulmuş halda tələb edə bilər.

Mülki-hüquqi məsuliyyətin ümumi tədbiri kimi zərərin ödənilməsi, öhdəliyin pozulmasının bütün hallarında tətbiq olunur. Belə ki, ümumi qaydaya görə, borclu öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımi qaydada icra etmədikdə, öz hərəkəti ilə kreditora vurduğu zərəri ödəməlidir.

3.Öhdəliklərin icra edilmə qaydaları

Öhdəliklərin icrası dedikdə, borclu tərəfindən kreditörün tələbinin yerinə yetirilməsi, öhdəliyin məzmununu təşkil edən hərəkətlərin həyata keçirilməsi başa düşülür. Öhdəliklərin anlayışından məlum olduğu kimi həmin hərəkətlərə əmlakın verilməsi, işin yerinə yetirilməsi, pulun ödənilməsi və s. yaxud müəyyən hərəkətdən çəkinilməsi daxildir.

Mülki qanunvericilik öhdəliklərin icra prinsiplərini müəyyən etmişdir. Öhdəliklərin icra prinsipləri qanunla müəyyən edilmiş əsas qaydalardır ki, öhdəliyin subyektləri onu icra edərkən ona əməl edirlər. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

1. Öhdəliklərin icrası zamanı vicdanlılıq prinsipi;
2. Lazımınca icra prinsipi;
3. Real icra prinsipi;
4. Müqavilə intizamına əmələtmə prinsipi;
5. Tərəflərin əməkdaşlığı və qarşılıqlı yardım prinsipi;
6. Qənaət prinsipi;

Öhdəliklərin icrası zamanı vicdanlılıq prinsipi Mülki Məcəllənin bir çox maddələrində və xüsusilə 425-ci maddədə təsbit olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən öz hüquqlarını həyata keçirərkən və vəzifələrini icra edərkən tərəflərdən hər biri vicdanlılığın tələb etdiyi tərzdə, yəni şərtləşdirilmiş vaxtda və yerdə lazımi şəkildə, öhdəliyin şərtlərinə və bu Məcəllənin tələblərinə müvafiq surətdə, belə şərtlər və tələblər olmadıqda isə işgüzar adətlərə və ya adətən irəli sürülən digər tələblərə müvafiq surətdə hərəkət etməlidir.

İcra müddəti, öhdəliyin obyektini təşkil edən hərəkətlərin yerinə yetirilməsi vaxtı və ya zaman dövrüdür. Müddət qanunla, müqavilə ilə, məhkəmənin qərarı ilə (məsələn, icranın vaxtını uzatmaq və ya möhlət vermək, hissə-hissə icra etmək haqqında) müəyyən edilə bilər.

Əgər öhdəliyin icrası müddəti təyin edilibsə, kreditor müddət çatanaqədək onun icrasını tələb edə bilməz, lakin borclu onu vaxtından əvvəl icra edə bilər. Əgər öhdəliyin icrası müddəti təyin edilməyibsə və ya şəraitə görə onu təyin etmək mümkün deyildirsə, kreditor öhdəliyin dərhal icrasını tələb edə bilər, borclu isə onu əqlabatən müddətdə icra etməyə borcludur. Öhdəliyin icrası müddəti hər hansı şərtin baş verməsindən asılıdırsa, öhdəlik həmin şərtin baş verdiyi gündən icra edilməlidir.

Öhdəliklər vaxtından əvvəl də icra edilə bilər. Mülki Məcəllənin 428-ci maddəsində göstərilir ki, əgər kreditor icranı almaqdan üzrlü səbəbə görə imtina etməzsə, borclu öhdəliyi vaxtından əvvəl icra edə bilər.

Ədəbiyyat.

- 1.Əsgərov Z. Bakı, Qanun 2009.
- 2.İsmayılov İ. Azərbaycan Respublikası və hüququn əsasları. Bakı Qanun 2002
- 3.Z.Əsgərov, E.Nəsirov, Mübariz İsmayılov, Azərbaycan Dövlət və hüququn əsasları.

“Əqdlər və müqavilələr”

PLAN

1.Əqdlərin anlayışı və əlamətləri

2.Əqdlərdə təmsilçilik müddətlər

3.Əqdlərin formaları.

1.Əqdlərin anlayışı və əlamətləri

Əqdlər hüquqi faktların ən geniş yayılmış növlərindən biridir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 324.1-ci maddəsində əqdin anlayışı verilmişdir:

«Əqd mülki hüquq münasibətinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir». Əqdlər aşağıdakı əlamətlərlə xarakterizə olunur:

1) əqd həmişə iradəvi akt olub, adamların hərəkətlərini ehtiva edir;

əqd hüquqa uyğun hərəkətdir;

əqd xüsusi olaraq mülki hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsinə, dəyişməsinə və xitamma yönələn hərəkətdir;

əqd müəyyən hüquqi nəticələr əmələ gətirən hərəkətdir. Hər bir əqd iradəvi akt kimi bir sıra psixoloji amillərlə bağlıdır.

Əqdin bağlanması üçün hər şeydən əvvəl tərəflərin arzusu, istəyi olmalıdır. Bu, daxili iradə adlanır. Lakin təkcə daxili iradənin mövcudluğu əqdin bağlanması üçün kifayət deyildir. Bunun üçün həm də daxili iradənin digər şəxslərə bildirilməsi, elan olunması lazımdır. Buna, iradə ifadəsi deyilir. Demək, əqd həm subyektiv elementi - iradəni, həm də obyektiv elementi - iradə ifadəsini özündə birləşdirir. Hüquqi nəticələr iradə ifadəsi ilə bağlıdır. Onun sayəsində əqdlərə ay- dınlıq və dəqiqlik gətirilir

Əqdlər üçün ən mühüm əhəmiyyət kəsb edən psixoloji amillərdən biri də motivdir. Motivi, əqdin əsasından fərqləndirmək lazımdır. Əqdin əsasını hüquqi məqsəd, hüquqi nəticə təşkil edir. Məsələn, alqı-satqı müqaviləsində məqsəd əşyanı alıcının mülkiyyətinə verməkdir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, əqdin əsası təsadüfi məqsəd olmayıb, həmin əqd üçün tipik və daimi xarakter daşıyır. Əqdin əsası həyata keçirilə bilən və qanuni olmalıdır. Əgər bağlanan vaxt əqdin məqsədi həyata keçirilə bilən deyildirsə, onda o, hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir. Hüquqi nəticə yaratmaq niyyəti ilə deyil, yalnız görünüş üçün bağlanan əqd etibarsızdır.

2.Əqdlərdə təmsilçilik müddətlər

Təmsilçilik mülki hüquq institutu olub, mülki dövriyyədə istər fiziki, istərsə də hüquqi şəxslər tərəfindən geniş tətbiq edilir.

Mülki dövriyyədə hər gün bu və ya digər sahədə inüxtəlif əqdlər bağlanılır. Bir qayda olaraq bu əqdləri hüquq qabiliyyətinə və tam fəaliyyət qabiliyyətinə malik olan, yəni mülki hüquq subyektləri sayılan fiziki şəxslər və hüquqi şəxslər bağlayırlar. Lakin bəzi hallarda mülki hüququn subyektləri bir sıra səbəblərə görə öz hüquq və vəzifələrini müsləqil həyata keçirə, istədikləri əqdləri bağlaya bilmirlər. Belə hallarda mülki qanımvericilik əqdlərin təmsilçilər vasitəsilə bağlanmasına icazə verir. Təmsilçilik elə mülki hüquq münasibətlərinə deyilir ki, bu münasibətlərə əsasən bir şəxsin (təmsilçinin) etibarnaməyə, qanunun göstərişinə və ya buna vəkil edilmiş dövlət və ya bəidədiyyə orqanın aktma əsaslanan səlahiyyətə görə başqa şəxs (təmsil edilən) adından bağladığı əqd təmsil edilənin mülki hüquq və vəzifələrini bilavasitə yaradır, dəyişdirir və onlara xitam verir.

Təmsilçiliyin məzmunu ondan ibarətdir ki, təmsilçinin təmsil edilən admdan bağladığı əqd və ya başqa hüquqi hərəkətJər təmsil edilən üçün hüquqi nəticələr doğurur. Bağlanmış əqddən və ya digər hüquqi hərəkətlərdən isə təmsilçi üçün heç bir hüquq və vəzifələr yaranmır.

Təmsil edilən başqa şəxsdən kömək almaq arzusunda olan şəxsdir. Bu arzu müxtəlif hüquqi və faktiki səbəblərdən yarana bilər. Belə səbəblərə fəaliyyət qabiliyyətinin olmaması, xəstəlik, savadsızlıq və s. misal göstərmək olar. Təmsil edilən şifətində fəaliyyət qabiliyyətindən asılı olmayaraq mülki hüququn istənilən subyekti - fiziki və hüquqi şəxslər çıxış edə bilər

3.Əqdlərin formaları.

Əqd bağlanarkən iradənin ifadə üsulu əqdin forması adlanır. Əqdin etibarlı olması üçün qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş formaya riayət edilməsi zəruridir. Belə forma müəyyənləşdirilməyibsə, tərəflər onu özləri müəyyənləşdirə bilərlər. Əqdlər şifahi və ya yazılı formada bağlanır. Şifahi bağlana bilən əqd o halda bağlanmış sayılır ki, şəxsin əqdi bağlamaq iradəsi onun rəftarından məlum olur.

Mülki Məcəllənin 330-cu maddəsinə əsasən, bu Məcəllə ilə və ya tərəflərin razılaşması ilə yazılı forması müəyyənləşdirilməmiş əqd şifahi bağlana bilər. Əgər tərəflərin razılaşmasında ayrı qayda müəyyənləşdirilməyibsə, bağlanarkən icra edilən bütün əqdlər şifahi bağlana bilər, amma notarial forması müəyyənləşdirilmiş əqdlər və sadə yazılı formasına riayət edilməməsi etibarsızlığa səbəb olan əqdlər istisna təşkil edir.

Yazılı əqd onun məzmununu ifadə edən və əqdi bağlayan şəxs və ya şəxslər və ya onların lazımınca vəkil etdikləri şəxslər tərəfindən imzalanmış sənədin tərtibi yolu ilə bağlanmalıdır.

Ədəbiyyat .

- 1.Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi. 1 fevral 1999. Əmək Qanunvericiliyi toplusu.2013
2. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin Komentariyası. Alış Məmiş oğlu Qasımov.2007.

Mövzu 6. Əmək hüququnun anlayışı.

PLAN

1.Əmək hüququnun anlayışı.

2.Kollektiv müqavilə və saziş.

3.Əmək müqaviləsinin anlayışı, növləri.

1.Əmək hüququnun anlayışı.

Əmək hüququ - milli hüququn aparıcı sahələrindən biridir. O, müllayyət və təsərrüfatçıların formalarından asılı olmayaraq işçilərə işəgötürən arasındakı maddəli əmək münasibətlərinin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

Hal-hazırda əmək münasibətlərinin iki əsas qrupu göstərilir: əmək müqaviləsi üzrə işləyənlərin maddəli əmək münasibətləri və əmək proseslərində iştirak etmək üçün müəssisənin əmlakının mülkiyyətçilərinin iştirak etdikləri münasibətlər.

Əmək müqaviləsi əsasında maddəli əmək münasibətləri, vətəndaşın (işçinin) müəssisənin daxili əmək qaydalarına, əmək rejiminə və əməyin təşkilinin digər xüsusiyyətlərinə tabe olmaqla müəyyən ixtisas, peşə və vəzifə üzrə əmək funksiyasını yerinə yetirmək məqsədilə müəssisənin əmək kollektivinə daxil olması ilə əmələ gəlir.

Əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi ilə əmək hüquq münasibətləri yaranır. Əmək hüquq münasibətlərinin məzmununu subyektlərin (tərəflərin) bu hüquq münasibətlərinin yarandığı andan əldə etdikləri konkret hüquq və vəzifələr təşkil edir. Bir tərəfin (işçinin) hüququ digər tərəfin (müdiriyyətin) konkret vəzifələrinə uyğundur və ya əksinə. Məsələn, işçinin əmək haqqı almaq hüququ müdiriyyətin işçiyə əmək haqqını ödəmək vəzifəsi ilə həyata keçir.

Əmək hüququ milli hüququn müstəqil bir sahəsi olub, işçilərlə işəgötürən arasında yaranan əmək münasibətlərini, habelə onlarla sıx bağlı olan digər təşkilat münasibətləri nizama salan hüquq normalarının məcmusudur.

Əmək hüquq normalarının təsbit edildiyi normativ hüquqi aktlar əmək

hüququnun mənbələri adlanır. Əmək hüququnun mənbələri hər şeydən əvvəl əmək qanunvericiliyinin müəyyən normativ aktlarda ifadəsinin formasıdır. Bu cür normativ aktlarda isə həm əmək hüquq normaları, həm də kompleks hüquq normaları mövcud ola bilər.

Konstitutsiya yüksək hüquqi qüvvəyə malik olub, qanunvericiliyin əsası təşkil etdiyinə görə bütün qanunlar və digər dövlət orqanların aktları onun əsasında və ona müvafiq qaydada qəbul edilir. Burada əməyin hüquqi tənzimləməsinin başlıca əsas prinsipləri müəyyən edilib. Konstitusiyanın 35-ci (əmək hüququ), 36-cı (tətil hüququ), 37-ci (istirahət hüququ), 38-ci (sosial təminat hüququ), 41 -ci (sağlamlığın qorunması hüququ), 59-cu (azad sahibkarlıq hüququ) və s. maddələrində təsbit edilən bu prinsiplər milli əmək qanunvericiliyimizin əsas mahiyyəti və məzmununu təşkil edir.

2.Kollektiv müqavilə və saziş.

Kollektiv müqavilə və saziş hal-hazırda əmək münasibətlərinin tənziminin müqavilə üsullarının əsas hüquqi formaları kimi çıxış edir.¹ Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinə görə kollektiv müqavilə işəgötürənlə əmək kollektivi və ya həmkarlar ittifaqı təşkilatı arasında yazılı formada bağlanan əmək, sosial-iqtisadi, məişət və digər münasibətləri tənzimləyən müqavilədir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə kollektiv müqavilə, əməyin şərtlərini, habelə müəssisənin işçiləri üçün əmək şəraitinin təmin edilməsi ilə sıx bağlı olan digər məsələləri müəyyən edən hüquqi akt kimi çıxış edir.

Kollektiv müqavilənin bağlanması kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ başlıca yer tutur Kollektiv müqavilənin istənilən tərəfi kollektiv danışıqların təşəbbüsçüsü ola bilər. Təşəbbüskar tərəf danışıqların başlanması haqqında digər tərəfi yazılı surətdə xəbərdar edir. Xəbərdar olunan tərəf on gündən gec olmayaraq danışıqlara başlamağa borcludur

Kollektiv müqavilənin Tərəfləri - işəgötürən və həmkarlar ittifaqları təşkilatıdır. Həmkarlar təşkilatı olmayan müəssisələrdə tərəf kimi əmək kollektivi çıxış edir.

Kollektiv müqavilənin layihəsi tərəflərin bərabər saylı nümayəndələrindən ibarət olan müvafiq komissiya tərəfindən baxıldıqdan sonra təsdiq olunmaq üçün həmkarlar ittifaqları təşkilatının (əmək kollektivinin) ümumi yığıncağının (konfransının) müzakirəsinə verilir. Ümumi yığıncaqda işçilərin 50 %-dən çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətliyədir. Kollektiv müqavilənin layihəsi yığıncaqda müzakirə edilib bəyənilədikdən sonra kollektiv müqavilə bağlanılır.

Kollektiv müqavilə bir ildən üç ilədək müddətə bağlanılır. Kollektiv müqavilə imzalandığı və ya müqavilədə göstərilən gündən qüvvəyə minir.

Kollektiv müqavilənin yerinə yetirilməsinə nəzarəti tərəflər və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

Həmkarlar ittifaqları təşkilatı kollektiv müqaviləni pozmağa görə maddi məsuliyyət daşıyır. Kollektiv müqaviləni pozmağa görə müəssisənin (idarənin) vəzifəli şəxsləri intizam məsuliyyətinə cəlb edilir. Qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirli vəzifəli şəxslər inzibati qaydada cərimə oluna bilər, müvafiq hallarda isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilər.

Sazişlər öz məzmununa, iştirakçıların dairəsinə, əmək haqqında olan normativ aktlar sistemində yerinə, əmək münasibətlərinin nizamlama əhəmiyyətinə görə müəssisələrdə bağlanan kollektiv müqavilələrdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Saziş hüquqi akt olub, müəyyən peşə, sahə işçiləri üçün əmək şəraitinin yaradılması, məşğulluq, sosial müdafiə üzrə öhdəlikləri özündə əks etdirir. Münasibətlərin tənzimlənməsi sahəsindən asılı olaraq, üç əsas növ kollektiv sazişlər bağlanıla bilər.

Sazişlərdən ən əhatəlisi Baş kollektiv sazişdir. Baş kollektiv saziş - respublikada sosial-iqtisadi siyasətin aparılmasının razılaşdırılmış ümumi prinsiplərini müəyyən edir. Bu saziş, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti və həmkarlar ittifaqlarının respublika birliyi arasında bağlanılır.

3.Əmək müqaviləsinin anlayışı, növləri.

Azərbaycan Respublikasında əmək azaddır. Hər bir vətəndaş əməyə olan qabiliyyətini həyata keçirərkən - fəaliyyət növünü və peşəsini seçməkdə azaddır. Məcburi əməyin qadağan olunması əsas nailiyyətdir. Bu, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 35-ci maddəsində təsbit olunub.

Respublikamızda vətəndaşlar əmək hüquqlarını aşağıdakı formalarda həyata keçirə bilirlər:

əmək müqaviləsini bağlamaqla; seçkili vəzifələrə seçilməklə;

gənc mütəxəssisləri müvafiq təhsil müəssisələrini bitirdikdən sonra təyinat üzrə işə göndərməklə;

şəxsi və özəl sahibkarlıq fəaliyyəti ilə.

Vətəndaşların əmək hüquqlarının həyata keçirilməsinin başlıca forması əmək müqaviləsi hesab edilir. Əmək müqaviləsinin məzmununda isə əmək müqaviləsinin şərtləri dənir. Əmək müqaviləsi şərtlərinin iki növü fərqləndirilir:

1. qüvvədə olan qanunvericiliklə müəyyən edilən zəruri şərtlər;
2. əmək müqaviləsi bağlanarkən tərəflərin razılığı əsasında müəyyənləşdirilən əlavə şərtlər.

Zəruri şərtlər qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur. Bura işçi və işəgötürən haqqında məlumat, işçinin iş yeri, vəzifəsi, müqavilənin müddəti, əmək şəraitinin şərtləri və s. aiddir.

Bu şərtlər tərəflərin razılığı ilə dəyişdirilə bilməz (əgər qanunvericilikdə digər hallar nəzərdə tutulmayıbsa) və bu qanunla işçilər üçün müəyyən edilmiş hüquq və təminatların səviyyəsini azalda bilməz. Tərəflər əmək müqaviləsini bağladığı zaman əsas şərtlərdən başqa, əlavə şərtlər də müəyyən edə bilər. Əlavə şərtlər olmadan da müqavilə bağlana bilər. Əlavə şərtlərə işə götürülən zaman işçiyə sınaq müddətinin verilməsi, məktəbəqədər müəssisələrdə növbədənənar yerlərin verilməsi, yaşayış sahəsinin verilməsi və s. aiddir. Əgər tərəflər konkret əlavə şərtlər haqqında razılığa gəliblərsə, bu şərtlərin yerinə yetirilməsi üçün məcburi qüvvəyə malikdirlər.

Ədəbiyyat .

- 1.Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi. 1 fevral 1999. Əmək Qanunvericiliyi toplusu.2013
2. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin Komentariyası. Alış Məmiş oğlu Qasimov.2007.
- 3.Ziyafət Əsgərov, Elşad Nəsirov, Mübariz İsmayılov, X.Məmmədov. Bakı 2003. Azərbaycan Respublikası Əmək Qanunları Məcəlləsi.

Mövzu 7. Cinayət hüququnun anlayışı

Plan

1. Cinayət hüququnun anlayışı.

2. Cinayətdə iştirakçılıq və cinayət məsuliyyəti.

1. Cinayət hüququnun anlayışı.

Cinayət klassik formal tərifı Fransanı 1791-ci il və az sonra qəbul edilən 1810-cu il cinayət məəcəlləsində verilmişdir. Bu tərif az dəyişiklə bu gündə cinayət qanununda saxlanılır.

Cinayətin maddi tərifini verilməsinə ilk cəhd klassik hüquq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Çezari Bekkariya tərəfindən edilmişdir. Bekkariya cinayəti ictimai qaydaya, cəmiyyətə ziyan gətirən əməl hesab edirdi.

Cinayət qanunvericilik əsasında bu anlayışa başqa cür tərif verilir. Şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlıqlarının təhlükə altında qoyulması eyni zamanda ətraf mühitin təhlükəsizliyini, sülhün və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin edən münasibətlərə qarşı yönəldilən və cinayət qanununda nəzərdə tutulan hərəkət və hərəkətsizlik cinayət sayılır.

Beləliklə, cinayət hüququ üzrə cinayət ictimai təhlükəli, qeyri-hüquqi, təqsirli, cəzalanmalı, qeyri-əxlaqi olan əməllərdir.

İctimai təhlükəlilik dedikdə əməlin ictimai münasibətlərə ziyan yetirən xüsusiyyəti nəzərə alınır, yəni cinayət nəticəsində zərərli nəticə yaranır. Bu zərərli nəticəyə görə cinayətin edilməsində məqsəd aydınlaşır.

Qeyri-hüquqilik dedikdə qanunla qadağan edilmiş əmələ yol verilməsi anlaşılmazdır. Təqsirlilik dedikdə əməlin qəsd yaxud ehtiyatsızlıqla edilməsi və şəxsin öz hərəkətinə olan psixi münasibət başa düşülməlidir. Cinayətin cəzalanmalı olunması əlaməti cinayət sayılan əmələ görə qanunda müəyyən cəzanın təsbit edilməsi nəzərdə tutulur.

Cinayətin qeyr-əxlaqi mahiyyəti bu əməli edən şəxsə qarşı kütlənin ikrah hissi və əməlin cəmiyyət tərəfindən pislənməsi başa düşülməlidir. cinayətlər müəyyən təsnifata bölünürlər.

1. Xüsusilə ağır cinayətlər.
2. Ağır cinayətlər.
3. Ağır olmayan cinayətlər.
4. Böyük ictimai təhlükəli hesab edilməyən cinayətlər.

Cinayətin tərkibi ictimai təhlükəli əməli cinayət kimi xarakterizə edən cinayət qanununda göstərilən obyektiv və subyektiv məcmusudur.

Cinayətin tərkibi özündə 4 əlaməti birləşdirir.

1. Cinayətin obyekt.
2. Cinayətin obyektiv cəhəti.
3. Cinayətin subyekt.
4. Cinayətin subyektiv cəhəti.

Obyekt dedikdə ictimai münasibətlərə qarşı yönəldilən qəsd nəzərdə tutulub. Obyektiv cəhət cinayətin hansı üsulla edilməsi, hərəkət və hərəkətsizlik və nəticə ilə bağlı səbəbli əlaqədir.

Subyekt müəyyən yaş həddinə çatmış və anlaqlı fiziki şəxs ola bilər. Subyektiv cəhət ictimai təhlükəli əmələ qəsd və ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibətdir.

Cinayət hüququnun anlayışı dedikdə qanunverici orqan tərəfindən təsbit edilmiş hüquq normalarının məcmusu ilə müəyyən olunan əməlin cəzalandırılması, cinayətin məsuliyyətinin əsasları, cəzanın sistemi, cəzanın təyin edilməsi, əsasları və cinayət məsuliyyətində azad edilməni başa düşmək lazımdır.

2. Cinayətdə iştirakçılıq və cinayət məsuliyyəti.

Respublikanın cinayət hüququnda iştirakçılarının məsuliyyətinin həllində aşağıdakı prinsiplər rəhbər tutulur:

1. Cinayətdə iştirakçılıq üstündə 1 nəfər şəxs tərəfindən törədilən cinayətdə olduğu kimi iştirakçıların eyni əsaslarla rəhbər məsuliyyəti yaranır;

2. Hər bir iştirakçı müstəqil məsuliyyət daşıyır;

3. İştirakçıların cəzası fərdiləşdirilir.

Bərabər məsuliyyət prinsipini məzmunu aşağıdakı cəhətlərlə bağlıdır:

a) Cinayətin iştirakçılarının hər birinin əməlində məsuliyyətin eyni əsasları mövcud olur.

b) İştirakçıların birgə səyi ilə törədilən cinayətdə, hər bir iştirakçının ayrıca qəsdən yol verdiyi şəxsi fəaliyyətin nəticəsi kimi baxılır və tam həcmdə bu cinayətə görə o təqsirləndirilir.

c) Cinayətdə iştirakçılığa görə məsuliyyət, fərdən hərəkət edən və cinayət törədən şəxsin məsuliyyətinə bərabər tutulur.

d) Cinayəti təkrar etmə, dəfələrlə cinayət törətmə, müntəzəm cinayət törətmə, xüsusi təhlükəli residivist tərəfindən cinayəti etmə əlamətləri məsuliyyətin həllində ayrıca şəxs tərəfindən törədilən cinayətlərdə necə nəzərə alınarsa, birgə törədilən cinayətdə də hər bir iştirakçının məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsi eyni qaydada həyata keçirilir.

q) Cəzadan azad etmənin cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərini və hökmün icrası müddətlərinin keçməsinin, məhkumluğunun, ödənilməsinin, bağışlama və amnistiyanın ümumi qaydalarının cinayətin iştirakçılarına tətbiqi ilə, təkbaşına cinayət törədən şəxslər barəsində onun tətbiqi arasında prinsipial fərq yoxdur.

Cinayətin iştirakçılarının müstəqil məsuliyyət prinsipi hər bir iştirakçının şəxsən törətdiyi əmələ görə cavabdehliyini müəyyən edir.

Ədəbiyyat

1. Cinayət hüququ dərslik. Bakı, 2005.
2. Cinayət prosessual məəcəllə. İsmayılov İ. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və Hüququnun əsasları. Bakı, Qanun, 2002.

Mövzu 8. “Ailə hüququna görə nigah onun bağlanması pozulması”

PLAN

Giriş

1.Nikahın pozulması

2.Nikahın bağlanma qaydası və şərtləri

3.Nikahın məhkəmə qaydasında pozulması

4.Ədəbiyyat

Giriş

Hər bir hüququ sahəsi kimi ailə hüququ özünün predmeti və hüququ tənzimləmə metodu ilə səciyyələnir. Hüququ elmində hüquqi tənzimləmə dedikdə həmin hüququ sahəsinin normaları ilə tənzimlənən özünün mahiyyətə müəyyən bir ictimai münasibətlərin toplusu başa düşülür.

Hüququ sahəsi olaraq, ailə hüququ ictimai münasibətlərin müəyyən növünü, ailə münasibətlərini tənzim edir. Bununla əlaqədar ailə hüquqi-tənzimləmə predmeti, 1-si öz məcmusunda həmin predmeti təşkil edən ictimai münasibətlərin ən mühüm xüsusiyyətləri və mahiyyətini açıqlaması; 2-si göstərilmiş münasibətlərin iştirakçılarının ümumi xarakteristikasını özündə ehtiva edir.

Hüquqi tənzimetmənin perdməti və ya digər hüquq sahəsində nəyi tənzim edir, nəyi təsir edir malına cavab verir.

Ailə münasibətlərinə insan həyatının vacib tərəflərindən biri həkk olunub, burada onun əsas maarqlarının reallaşması üçün şərait yaranır. Eyni zamanda ailə də ictimai həyata öz təsirini göstərir, o, insan nəslinin davam etməsində, uşaqların tərbiyəsində, şəxsiyyətin formalaşmasında həlledici rol oynayır.

Hər bir insan üçün və bütövlükdə cəmiyyət üçün əhəmiyyətli olan bu münasibətlərin adər, əxlaq normaları, dini müddəalarla yanaşı, həm də hüququ normaları ilə yanaşı, həm də hüququ normaları ilə tənzimlənir ki, bu da qanunvericiliyin xüsusişdirilmiş bir sahəsini ailə qanunvericiliyini təşkil edir. Ailə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin əsas istiqaməti ilk öncə ailə üzvlərinin hüququ və mənafelərinin müdafiəsi, onların arasında qarşılıqlı məhəbbət və hörmət, qarşılıqlı yardım və cəmiyyət kimi əsasında quruluş münasibətlərin formalaşması, maarqların tərbiyəsi kimi zəruri nəzarətin yaranmasından ibarətdir.

1. Nikahın anlayışı, bağlanam qaydası və şərtləri

Enslopedik lüğətlərdə nikahın sosioloji anlayışını “cinslərarası münasibətləri müəyyənləşdirən qadınla kişinin ittifaqı” və ya “tarixən şərtləndirilmiş cəmiyyət tərəfindən sanksiyalanmış və tənzimlənən bir-birə və maraqlarına münasibətlərini müəyyənləşdirən ictimai forma” kimi verilmişdir. Ən yeni enslopedik ədəbiyyatla Rusiyada 1997-ci ildə həsr olunmuş enslopedik lüğətdə nikahın anlayışı belə təsvir olunmuşdur: “Nikah ər-arvadlıq hüququ vəzifələrini doğuran və uşaqları qarşısında öhdəliklərin yaradan xüsusi ilə qadının ailə ittifaqıdır”.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsindən fərqli olaraq Rusiyanın ailə hüquq qanunvericiliyində nikahın hüquqi anlayışı yoxdur, bunun da səbəbi, hüquqşünas alimlərin fikrincə ondan ibarətdir ki, nikah çox mürəkkəb məfhumlardır, nikahın əlamətlərinin məcmusu yalnız hüququ deyil, etik, əxlaq normaların, habelə

iqtsiadi qanunların təsiri altında süşür. Ona görə hüquqi baxımdan nikah alınayışının qanun çərçivəsinə salınması hüququndan kənarda qalan nikahın əhəmiyyətli əlamətlərinə nəzərə alınması, nikahın hüquqla tənzimlənməsinin genişlənməsini əsassız yol verilməsi olardı.

Buda nikah münasibətləri üzvlərinin hüquqlarının özbaşına məhdudlaşdırılmasına yaxud genişləndirilməsinə gətirib çıxara bilər.

Ümumiyyətlə Azərbaycan Respublikası ailə-nikah qanunvericiliyi tarixində və elmində nikahın başlıca mahiyyətinin kişi ilə qadının ailə qurmaq məqsədi ilə yaartmış ittifaq bütün münasibətlər tərəfindən qəbul edilmişdir. Sovet İttifaqında tez-tez işlənən “sosialist nikahı” terminini istisna etsək, hüquqşünas alimlərin əksəriyyəti nikahın hüquqi anlayışını əsas əlamətlərini aşağıdakı kimi götürürdülər:

- kişi vəq dın arasında bağlanmış ittifaqın qanuniliyi;

- bu ittifaqın bağlanma anından ərlə arvad arasında qarşılıqlı şəxsi hüquq və əmlak hüququ və vəzifələrin yaranması;

- ittifaqın ailə qurmaq məqsədi daşması;

- prinsip etibarilə könüllü, bərabər hüquqlu və ömürlük olması. Bu əlamətlərə görə həqiqətən hüquqla nizamama gələn nikah münasibətlərinin məcmusunu tərifini vermək olar ki, o da məhz nikahın hüquqi anlayışı kimi təəvvür edilə bilər.

Nikahın başlanğıcı vaxtı qeydiyyatdır, ər-arvaddan birinin ölümü nikahın təbii son vaxtıdır, bunların hər ikisi nikahın təbii son vaxtıdır, bunların hər ikisi nikahın normal hüquqlarıdır. Müddətli münasibətlər bərabərhüquqlu tərəflərin könüllü ittifaqını, əmlak ətrafında bağlanmış sazişə eyniləşdirmiş və bununla da ailə hüququnun müstəqil, sərbəst hüquq sahəsi olmasını saul altına almış olardı. Digər tərəfdən ərlə arvadın və ya onlardan birinin ölümü nikahın “təbii son vaxtı” olsa da, bir çox hüquq və vəzifələrin başlanğıcıdır, müəyyən hüququ və vəzifələrin yaranma anıdır. Ərlə arvad ittifaqın birisinin ölümü ilə pozulması yeni hüquq və vəzifələr yaratdığı üçün hüquqi baxımdan keçirilməli və qanunda göstərilən nikaha xitam verilməsini əsasları ər (arvad) öldükdə, yaxud məhkəmə qaydasında ölmüş elan edildikdə nikahın təbii sonvaxtı kimi deyil, hüquqi son vaxtı kimi adlandırılması daha məqsədəuyğundur.

Hüququ ədəbiyyatında nikahı sonrakı tarixə edən amil kimi ər-lə arvadın ümumi təsərrüfatının olması faktı da göstərilmişdir.

Müasir ailə qanunvericiliyində və hüquq ədəbiyyatında nikaha bu və ya digər tərzdə tərif verilmişdir. Hüquqşünasların demək olar ki, hamısı müəyyən ailə hüquqi əlaqələrini yaradan, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarında qeydə alınan, ailə qurmaq məqsədi daşıyan kişi ilə qadının könüllü ittifaqını təzahür edən hüquqi vaxt kimi qəbul edirlər. Bu anlayışda nə ömürlük, nə də ümumi təsərrüfatın olması meyarları yoxdur.

Bir yerdə yaşayan kişi ilə qadın ümumi təsərrüfatına olması faktının müəyyən edilməsi Cianyət Məcəlləsi ilə təsbit edilən ikiarvadlığın tövsifi üçün zəruridir. Lakin nikahın tərifinin əhəmiyyətli əlamətlərinə aid deyildir. Ailə hüququ nəzəriyyəsində nikah VVAQ orqanlarında qeydə alınan, qarşılıqlı hüququ və vəzifələr yaradan, qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hissəsinə əsaslanana ailənin təşkilinə yönəldilmiş qadınla kişini könüllü və bərabər hüquqlu ittifaqı kimi nəzərdən küçürülür. Digər millətlər qadınla kişinin ittifaqından yaranan hüququ və vəzifələri “qarşılıqlı şəxsi və əmlak hüququ və vəzifələri” kimi təsvir edirlər. Nikaha daxil olan şəxslərin məqsədi onların yaratdığı ittifaqın dövlət tərəfindən tanınmasıdır. Bu ittifaqın dövlət tərəfindən tanınmasıdır. Ona görə nikahın sosial məzmununu məqsədləri və hüquqi xüsusiyyətləri onların hüquqi sazişi bir növü kimi qiymətləndirilməsini istisna edir.

2.Nikaha xitam verilməsi.

Hüquqi ədəbiyyatda və ailə qanunvericiliyində ər-arvad münasibətlərinin hüquqi fakt əsasında kəsilməsinə nikahın xitamedilməsi və yaxud nikaha xitamverilməsi deyilir. Bu terminin işlədilməsi nikahın öz-özlüyündə kəsilməsi, yəni sona çatmasında deyil, dövlət orqanı tərəfindən xitam edilməsində irəli gəlir. Faktiki heç bir hüquqi əhəmiyyət kəsb etmədiyi üçün yəni bu münasibətlərin başlanğıcında nikahın bağlanması faktı dövlət qeydiyyatına alındığı kimi sonunda da nikahın xitam verilməsi mümkün deyildir.

Nikahın bağlanması nəticəsində ər-arvad arasında müəyyən şəxsi və əmlak münasibətlərini tənzimləyən hüququ və vəzifələrin əmələ gəlməsi kimi nikaha xitam

verildikdə müvafiq hüququ və vəzifələrin bitməsi də baş verir. Ona görə nikaha xitam verilməsi anlayışını yalnız nikahda olan qadınla kişinin münasibətlərinə şamil etmək olar, faktiki ər-arvad münasibətlərinin və dini kəbinləşmə ilə rəsmiləşdirilmiş nikahın pozulması aid etmək olmaz. Bu hüquqi anlayış və şəxsi münasibətlərdən başqa ər-arvad münasibətləri digər hüquq və vəzifələrin xitam edilməsi ilə müşahidə olunur. Nikaha xitam etməklə ər-arvadın hüquqi statusu ləğv edilib, ümumi əmlaka sərəncam vermək, biri o birinin əvəzinə mülki –hüquqi sazişləri, əqdləri bağlamaq, ailənin adından hüquqi əhəmiyyətli hərəkət etmək hüququndan məhrum edilir. Bundan əlavə, nikah pozulduqdan sonra, keçmiş ər aliment almaq hüququ, bir-birini saxlamaq vəzifəsi, ümumi uşaqlarını tərbiyəsi ilə məşğul olmaq və sair öhdəliklərinin həyata keçirilməsi məsələsi qanunla müəyyən olunur. Ona görə nikaha xitam verilməsi ər-arvad münasibətlərindən yaranan hüquq və vəzifələrin kəsilməsi yeni nikahla bağlı olan hüquq və vəzifələrin xitam edilməsi deməkdir.

Hüquqi faktlar aşağıdakılardır:

a) ər-arvaddan birinin ölümü.

b) məhkəmə qaydasında ölmüş elan edilməsi.

c) boşanma.

Şəxsin ölmüş elan olunmasını və şəxsin xəbərsiz itkin düşmüş elan edilməsinin qaydası və şərtləri Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmişdir.

Vətəndaşın məhkəmə qaydasında ölmüş elan olunması nəticəsində nikahın xitam edilməsi onun ölmüş guman edilməsinə əsaslanır. Vətəndaşın daimi yaşadığı yerdə onun həqrdə olması barədə 3 il ərzində məlumat olmadıqda, habelə o ölüm təhlükəsi olan və ya müəyyən bir bədbəxt hadisədən həlak olarsını güman etməyə əsas verən şəraitdə 6 ay ərzində xəbərsiz itkin düşmüş olduqda, o məhkəmə qaydasında ölmüş elan edilə bilər. Hərbi əməliyyatla əlaqədar olaraq itkin olaraq itkin düşən hərbi qulluqçu və sair vətəndaş hərbi əməliyyatların qurtarıdığı gündən ən azı 2 il keçdikdən sonra məhkəmə qaydasında ölmüş elan edilə bilər. Məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edilən şəxsin ölüm günü onun ölmüş elan edilməsinə dair məhkəmə qətnaməsinin qanuni qüvvəyə mindiyi gün hesab edilir. Vətəndaşın məhkəmə qaydasında ölmüş elan

olunması nəticəsində nikahın xitam edilməsi onun ölmüş güman edilməsinə əsaslanır. Vətəndaşın daimi yaşadığı yerdə onun harda olması barədə 3 il ərizində məlumat olmadıqda habelə o ölüm təhlükəsi olan yerdə olarsa, məhkəmə qarşısında ölmüş elan edilir.

Köhnə qanunvericiliyə əsasən həmin şəxs gəlib çıxdıqda və ya onun yeri aşkar edildikdə, onun ölmüş elan olunan haqqınad məhkəmənin qətnaməsi ləğv və əlavə heç bir sənəd tələb olunmadan nikah bərpa olunmuş hesab edilir.

Qüvvədə olan Ailə Qanunvericiliyinə görə nikahın bərpası aşağıdakı əsasların mövcud olduğu halda mövcuddur:

- 1.Ölmüş elan edilən və ya itkin düşmüş hesab edilən ərin və ya arvadın gəlib çıxması;
- 2.Məhkəmənin müvafiq qətnamələrinin ləğvi;
- 3.Nikahın bərpa olunması barədə ər-arvadın VVAQ orqanına birgə ərizəsi;
- 4.Tərəflərin birinin yeni nikaha daxil olmaamsı;

3.Nikahın məhkəmə qaydasında pozulması.

Məhkəmə qaydasında nikah aşağıdakı hallarda pozulur;

- a)ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları olduqda;
- b)ər-arvaddan birnin nikaha xitam verilməsinə razılığı olmadıqda;

c)ər-arvaddan birnin nikahın pozulmasına etiraz olunmasına baxmayaraq, onun VVAQ orqanında nikaha xitam verilməsindən yayındıqda ümumiyyətlə Məhkəmədə nikaha xitam verilməsi qaydasının ən geniş yayılmış əsası boşanmaq niyyətində olan ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqlarının olmasıdır. Bu halda dövlət yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların mənafeyinin qorunamsından çıxış edir və uşaqların gələcək taleyi ayrılan ər-arvaddan hansının yanında tərbiyə olunması formalaşması ərəfəsində valideyinlərdən hansının daha məqbul sayıla biləcək təsirə malik olması məsələləri həll etmək məqsədini güdür və nəhayət uşaqların saxlanılması üçün aliment tutulması məsələsi də məhkəmə qaydasında həll olunur. Bunları nəzərə alsaq ər-arvadın birgə yaşamasının və ailənin saxlamasının qeyri mümkünlüyü məhkəmə tərəfindən müəyyənə dildikdə nikah məhkəmə qaydasında pozulur.

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsində isə arvadın mütləq öz ərindən hamilə olduqda əri onu boşaya bilməz sözləri yazılmayıb və bunun öz şərhı var.

Ərin nikahın pozulmasının tələb etmək hüququnun məhdudlaşdırılmasına baxmayaraq, hamilə qadının özü və südəmər körpəsi olan ana boşanma haqqında hər bir vaxt iddia qaldıra bilər.

Hamilə arvadın razılığı olmadan boşanma haqqında iddia ərizəsini məhkəmə qəbul etməkdən imtina etməli, əgər ərizə artıq qəbul olunubsa, məhkəmə iş üzrə icraata xitam etməlidir. Beləliklə, nikahın məhkəməq ayadsında pozulması haqqında işlər maraqlı tərəfin iddia ərizəsi ilə başlanır və Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsinin iddia icraatı qaydaları ilə tənzimlənir. İddia ərizəsi məhkəməyə yazılı şəkildə verilir. İddai ərizəsində qoyulan tələbə əsaslandırma bilən hallar iddiaçının və cavabdehin ünvanları, adları, nikahın nə vaxt və harada qeydə alınması, nikahdan doğulan uşaqların olub olmaması, uşaqların yaşı, gələcək tərbiyəsi və saxlanması haqqında razılığın əldə edilməsi və.s məsələlər öz əksini tapmalıdır.

Boşanma işlərinin məhkəməyə aidiyyəti Azərbaycan Respublikası MPM-i ilə müəyyənə dilir və Qanunla başqa hallar nəzərdə tutulmayıbsa, iddia cavabdehin rəsmi qeydə alındığı yerin məhkəməsinə verilir.

Lakin iddiaçının yanında yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar olduqda və ya iddiaçı səhhətinə görə cavabdehin yaşadığı yerə çətinlik çəkəndə isə nikahın pozulması haqqında iddialar, iddiaçının yaşadığı yerə görə verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası MPM-nin 364-cü maddəsinə əsasən psixi pozuntu ilə əalqədar qanunla müəyyənə dilmiş qaydaad fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmiş şəxslərə qarşı nikahın pozulması haqqında iddialar, həmçinin cinayət törətməyə görə 3 ilədn artıq müddətdə azadlıqdan məhrum olunamğa məhkum olunmuş şəxslərə qarşı nikahın pozulması haqqında iddialar, iddiaçının yaşadığı ərazidə fəaliyyət göstərən məhkəməyə verilə bilər. Nikahın xitam edilməsinin səbəbləri Ailə Məcəlləsində göstərilmir. Lakin, məhkəmə təcrübəsində boşanma üçün tez-tez rast gəlinən əsaslara, ər-arvadadn birnin spirtli içkilərdən sui istifadə etməsi,

əxlaqsızlıq, ər-in və ya arvadın, yaxud hər ikisinin başqa faktiki nikahda olamsı, ər-arvadın uzun müddət birgə yaşamamaları, onlardan birnin uşağı olmaq qabiliyyətinin olmaması, və.s daxildir.

Göstərilən səbəblər sırasına ər-lə arvadın həyatı maraqlarının üst-üstə düşməməsi, maliyyə çətinliklərindən irəli gələn və digər səbəbləri də daxil etməkolar. Hər-halda məhkəmə işə baxarkən boşanma barədə ərizə verilməsinin həqiqi səbəblərinin müəyyən etməlidir. Ona görə boşanma işi üzrə ər-arvadın hər ikisinin məhkəmə iclasında şəxsən iştirakı böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsində nikahın məhkəmə qaydasında pozulmasının 2 halda təzahür edilməsi və bunlarla əlqədar boşanma prosesinin 2 xüsusiyyəti müəyyənləşdirilmişdir:

1.Ər-arvaddan birinin razılığı olmadıqda nikahın məhkəmə qaydasında pozulamsı;

2.Ər-arvadın qarşılıqlı razılığı olduqda nikahın məhkəmə qaydasında pozulamsıdır.

Ər-arvadın qarşılıqlı razılığı olduqda nikahın məhkəmə qaydasında pozulamsı ilə bağlı iki səbəbi göstəririk:

1.Ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqlarının olması;

2.Ər-arvaddan birinin VAAQ orqanında nikahın pozulamsından yayındıqda.

Ədəbiyyat.

1. Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi, Bakı-2000
2. M. Dəmirçiyeva. Ailə hüququ, 2003.
3. M. Dəmirçiyeva. “MD aliment öhəlikləri” Bakı Universitetinin xəbərləri.
4. Manayev Q. S. Sovet Ailə hüququ, Bakı Universitetinin nəşri. Bakı 1989-cu il.

